

Kurt Elvegård

GJENGANGERKRIMINALITET I TRONDHEIMSREGIONEN

ET SAMARBEIDSPROSJEKT OM KRIMINELLE GJENGANGERES LIV OG VIRKE

Kurt Elvegård

Gjengangerkriminalitet i Trondheimsregionen

Et samarbeidsprosjekt om kriminelle
gjengangeres liv og virke

NTNU Samfunnsforskning
Mangfold og inkludering

Samfunnsforskning

Postadresse: NTNU Dragvoll, 7491 Trondheim

Besøksadresse: Dragvoll Allé 38 B

Telefon: 73 59 63 00

Telefaks: 73 59 62 24

E-post: kontakt@samfunn.ntnu.no

Web.: www.samforsk.no

Foretaksnr. NO 986 243 836

NTNU Samfunnsforskning

Mangfold og inkludering

Februar 2017

ISBN 978-82-7570-488-5 (web)

ISBN 978-82-7570-487-8 (trykk)

Forord

Denne rapporten fra prosjektet *Gjengangerkriminalitet i Midt-Norge* gir en kortfattet oppsummering av prosjektet og resultatet av det.

En rekke aktører og personer fra private, offentlige og frivillige har stilt opp underveis på intervjuer, prosjektmøter, workshops og frokostmøter. Takk til alle sammen. Hvem disse er står på side 19.

Takk til samarbeidspartnerne Trondheim kommune, Trøndelag Politidistrikt v/ Sentrum Politistasjon, Næringsforeningen i Trondheimsregionen og Næringslivets Sikkerhetsråd for godt samarbeid.

En spesiell takk går til tidligere og nåværende gjengangerne for deres bidrag i prosjektet. Til dere gjengangere som enda ikke er helt i mål angående en rus- og kriminalitetsfri hverdag og som skulle lese dette forordet, vil jeg si: Ja, kanskje er det brent noen broer og blåst noen sjanser, men som typer er dere fantastiske folk! Det er aldri – *aldri* – for sent å reise seg igjen.

Prosjektleder har vært Kurt Elvegård, mens Hans Donali Tilset og Gudveig Gjørund har bidratt underveis i prosjektet.

Mange har bidratt underveis, men ansvaret for rapportens innhold har undertegnede alene.

Trondheim, februar 2017

Kurt Elvegård

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Innholdsfortegnelse	5
Sammendrag	7
Oppsummering av funn og resultater	7
1 Innledning	11
2 Om gjengangerkriminalitet	13
3 Om prosjektet	17
3.1 Mål og delmål	17
3.2 Problemstillinger og begreper	18
3.3 Prosjektorganisering- og gjennomføring	19
4 Økt kunnskap om gjengangernes liv og virke	23
4.1 Modus, virkeområde og type kriminalitet	23
4.2 Beskrivelse av rusperiode	25
4.3 Forholdet mellom rus og kriminalitet	29
4.4 Om det kriminelle rusmiljøet.....	31
4.5 Diskusjon	41
4.6 Tilbakemeldinger fra gjengangere.....	46
5 Økt samarbeid om gjengangerkriminalitet	51
6 Oppsummering og veien videre	57
6.1 Oppsummering av funn og resultater	57
6.2 Vurdering av måloppnåelse	58
6.3 Mulig organisering av fremtidig prosjekt.....	59
7 Referanser	65

Sammendrag

Denne rapporten presenterer resultatet fra prosjektet *Gjengangerkriminalitet i Midt-Norge*. Prosjektet har dreid seg om de mest aktive kriminelle rusavhengige i Trondheimsregionen og vært et samarbeid mellom NTNU Samfunnsforskning, Trondheim kommune, Sør-Trøndelag politidistrikt, Næringsforeningen i Trondheimsregionen og Næringslivets Sikkerhetsråd, samt representanter for tidligere gjengangere. Prosjektet har samlet berørte og engasjerte aktører som tidligere har samarbeidet hver for seg på ulike måter om gjengangerkriminalitet. Dette har vært både offentlige, private og frivillige aktører. Disse ble forent om felles problemstillinger og dialog rundt løsninger i et forprosjekt. Fokus har vært på gevinster fra oppfølging av og samarbeid om gjengangerkriminelle.

Målsettingen har vært to-delt:

1. økt kunnskap om gjengangerkriminelles liv og virke
2. å etablere og videreutvikle samarbeid mellom aktører

Forskningsspørsmålene har vært følgende:

- Hvordan foregår de ulovlige aktivitetene til de mest aktive vinningskriminelle og hvordan ser en måned ut i deres øvrige liv?
- Hva skal til for å etablere et samarbeid mellom private, offentlige og frivillige aktører som er berørte av gjengangerkriminalitet?

I prosjektet intervjuet vi gjengangere og ansatte innen kommune, politi og næringsliv, samt arrangerte workshops, frokostmøter og prosjektmøter som samlet ulike aktører fra offentlige, privat og frivillig sektor. Prosjektet har vært finansiert av Regionalt Forskningsfond og strategimidler fra NTNU Samfunnsforskning og ble gjennomført i perioden januar-desember 2016.

Oppsummering av funn og resultater

- Type kriminalitet gjengangere begår er for det meste vinning, narkotika og skadeverk.
- Få gjengangere holder på med mer avanserte former for svindel, id-tyveri og lignende
- Private hjem anses for hellig i miljøet og gjøres sjelden innbrudd i. Dette gjelder ikke hytter, postkasser, boder og lignende selv om dette er privat eiendom

- Kriminalitet og rus dominerer bokstavelig talt hele døgnet og livet til en gjenganger, og i stedet for døgnet og måned snakker man heller om en *rusperiode*.
- Rusperiodene går i sykluser med 7-30 dager i aktivt rus og 2-7 dager uten rus.
- Rusperiodene kan deles inn i faser og nivåer. Fasene og nivåene handler om aktivitetsnivå, funksjonsnivå og type kriminalitet. Til å begynne er gjengangeren forholdsvis *lite aktiv kriminell*. Etter hvert blir man en *høytfungerende hyperkriminell* som følge av svært høyt aktivitetsnivå og rusmidlets oppkvikkende effekt. Senere følger en fase som *lavtfungerende hyperkriminell* på grunn av lang tids narkotikamisbruk og mangel på søvn og næring.
- Forholdet mellom rus og kriminalitet er vanskelig å beskrive som en årsak-virkning-forhold. De fleste ble kriminell før de begynte med rusmidler, men få av dem begår kriminalitet i dag uten at de er ruset.
- Gjengangerne anslår at de er tatt for maksimalt 20 % av de kriminelle handlingene, og de fleste mente mellom 5-10 % var mer riktig.
- Rusmiljøet i Trondheim beskrives av gjengangerne som *spesielt råttent*.
- Rusmiljøet kan beskrives som et uorganisert, primitivt hierarki.
- Pluss-brukere/amfetaminbrukere er høyere opp i dette hierarkiet og begår forholdsvis færre, men mer alvorlige kriminelle handlinger sammenliknet med minus-brukere/heroinister
- De såkalte MAS-personene skiller seg ut fra dette bildet.
- Perspektivene aktørene mellom er sprikende og en del utfordringer slik som taushetsplikt, må løses for å få til et enda bedre samarbeid
- Det er like fullt vilje og ønske om å få til samarbeid rundt gjengangerkriminalitet.
- Samarbeidet i prosjektet mellom aktørene vurderes som bra
- Forutsetningen for samarbeid er at man har noe konkret å samarbeide om og at noen har ansvar for å drive prosessen videre.

Konklusjonen er at prosjektet har bragt ny kunnskap og gjengangerens liv og virke. Hva gjelder samarbeid mellom berørte og involvere aktører har prosjektet bidratt til at disse har møttes, blitt kjent og diskutert samme problemstillinger. Dette samarbeidet kan med fordel videreføres, for eksempel i form av frokostmøter hvor man tar opp spesifikke problemstillinger. At de fleste aktørene har sagt seg villig til å være med i fortsetningen har

gitt et bra utgangspunkt i et videre arbeid. Et større samarbeidsprosjekt i fremtiden bør inneholde samarbeid på strategisk nivå, men innsats på individnivå. Videre kan et samarbeid gjennomføres mellom enkelte aktører eller alle sammen. Det mest konkrete sporet for et videreføringsprosjekt, er knyttet til det som kalles *velferdsobligasjoner*. Velferdsobligasjoner er en finansieringsmodell hvor private aktører kan bidra sammen med offentlige for å bidra til løsninger av sosiale utfordringer i samfunnet.

1 Innledning

Denne rapporten presenterer resultatet fra prosjektet *Gjengangerkriminalitet i Midt-Norge*. Prosjektet har dreid seg om de mest aktive kriminelle rusavhengige i Trondheimsregionen og vært et samarbeid mellom NTNU Samfunnsforskning, Trondheim kommune, Sør-Trøndelag politidistrikt, Næringsforeningen i Trondheimsregionen og Næringslivets Sikkerhetsråd, samt representanter for tidligere gjengangere. Prosjektet har samlet berørte og engasjerte aktører som tidligere har samarbeidet hver for seg på ulike måter om gjengangerkriminalitet. Dette har vært både offentlige, private og frivillige aktører. Disse ble forenet om felles problemstillinger og dialog rundt løsninger i et forprosjekt. Fokus har vært på gevinster fra oppfølging av og samarbeid om gjengangerkriminalitet.

Målsetningen har vært to-delt:

- (1) økt kunnskap om gjengangerkriminelles liv og virke
- (2) å etablere og videreutvikle samarbeid mellom aktører

Forskningsspørsmålene var følgende:

- Hvordan foregår de ulovlige aktivitetene til de mest aktive vinningskriminelle og hvordan ser en måned ut i deres øvrige liv?
- Hva skal til for å etablere et samarbeid mellom private, offentlige og frivillige aktører som er berørte av gjengangerkriminalitet?

I prosjektet intervjuet vi gjengangere og ansatte innen kommune, politi og næringsliv, samt arrangerte workshops, frokostmøter og prosjektmøter som samlet ulike aktører fra offentlige, privat og frivillig sektor. Prosjektet har vært finansiert av Regionalt Forskningsfond og strategimidler fra NTNU Samfunnsforskning og ble gjennomført i perioden januar-desember 2016. Forprosjektet legitimerte ressursorientering mot gjengangerkriminalitet og belyste hvordan regionen kan få store individuelle og samfunnsøkonomiske gevinster av å sette inn målrettede tiltak mot denne formen for kriminalitet og livsførsel. Gjengangerne som det har handlet om er personene som topper politiets liste over de mest aktive kriminelle rusavhengige.

2 Om gjengangerkriminalitet

I 2010 evaluerte NTNU Samfunnsforskning et prosjekt av stor samfunnsmessig betydning (Elvegård 2010). Prosjektet het *Gjengangerprosjektet* og var et samarbeid mellom Stavne Arbeid og kompetanse, Trondheim kommune og Sør-Trøndelag Politidistrikt. I ettertid ble prosjektet gjort til et permanent kommunalt oppfølgingstilbud. Oppfølgingstilbudet retter seg mot en spesiell gruppe kriminelle som er i hyppig kontakt med offentlig hjelpeapparat gjennom fengselsopphold, narkotikamisbruk og så videre (Arnesen 2010). Beregninger politiet i Sør-Trøndelag har gjort viser at selv om disse utgjør 5 % av de kriminelle så begår de over halvparten av lovbruddene. Det er denne gruppen som kalles for såkalte *gjengangere*. 30 % prosent av disse blir på landsbasis siktet for nye forhold innen et år og hele 50 % innen fire år (Andersen og Skardhamar 2013). En del av disse starter sin kriminelle løpebane allerede i tiårsalderen (Politidirektoratet 2014), og forskning både nasjonalt og internasjonalt tyder på at det er snakk om en liten gruppe som blir stadig mer marginalisert (Fergusson 1996; Balvig 2006; Frøyland og Sletten 2012). FAFOs undersøkelse av levekår blant innsatte i norske fengsler beskriver fellesnevnerne til gjengangerne (Friestad og Skog Hansen 2004):

Fellesnevnerne til gjengangere i norske fengsler (Friestad og Skog Hansen 2004)

60 % av de innsatte er rusavhengige
75 % har problemer på to eller flere levekårsområder
66 % har hatt en oppvekst preget av en eller flere alvorlige problemer
30 % har vært i kontakt med barnevernet før fylte 16 år
30 % har hatt andre i familien som har sittet i fengsel
40 % har ungdomsskole som høyest fullførte utdanning. Veldig få har ytterligere utdanning
70 % var uten arbeid på fengslingstidspunktet. Inntektskilde for mange; sosialhjelp og kriminalitet
40 % befinner seg under fattigdomsgrensa og har gjeld (deriblant på grunn av bøter og erstatninger)
30 % er uten bolig
50 % har kroniske sykdommer. Mange har psykiske problemer og ellers dårlig helse
50 % eller mer, har egne barn, og flertallet har kontakt med barna ukentlig eller oftere

Det er flere kjennetegn på gjengangere og måter å definere det på. Noen definisjoner tar for eksempel utgangspunkt i antall fengselsopphold (Amundsen 2007). Da Trondheim kommune og Sør-Trøndelag Politidistrikt begynte samarbeidet rundt gjengangere, ble gjengangere definert slik:

- en mann eller kvinne som har rusproblem og ofte psykiske problemer,
- samt flere opphold i fengsel, eller blitt dømt til samfunnsstraff eller behandlingsinstitusjon,
- som jevnlig blir pågrepet eller er i kontakt med politiet,
- som driver med vinningskriminalitet, narkotika og narkotikasalg, bedrageri og vold
- og som ofte er arbeidsledig, uten egen bolig, har dårlig økonomi, lav utdanning og ofte lite sosialt nettverk ut over det kriminelle miljøet
(Forprosjekt til gjengangerprosjektet 2006)

I vårt prosjekt har vi valgt å bruke følgende kriterier:

- Personer som både er kriminell og rusavhengig
- Personer som topper politiets lister over de mest aktive kriminelle i vårt område
- Personer som koster eller har kostet samfunnet store beløp på grunn av kriminaliteten

For landet som helhet har Politihøgskolen regnet seg frem til at kriminalitet totalt koster samfunnet over 88 milliarder kroner¹ pr år (Bakke 2011). I denne summen er det inkludert det offentlige utgifter til forebygging og reaksjonskostnader som beløper seg til 17 milliarder kroner. For næringslivets del koster kriminalitet 14 milliarder i året (op. cit.). Det er siste årene satt inn flere tiltak både blant politi, offentlige instanser og næringsliv. I etterkant av det har den økonomiske kriminalitet mot virksomheter generelt i landet går ned (Ellingsen 2010). Dette gjelder også innbrudd, tyveri og ran som rammer næringslivet, hvor man i et tyveårsperspektiv har fått færre meldte skader og minkende erstatningsutbetalinger totalt sett (Finans Norge 2015). Erstatningsutbetalingene etter innbrudd, tyveri og ran er fortsatt svært høye. I 2015 var den over 165 millioner kroner (op. cit). Vi er også kjent med at det over tid har vært en økende frustrasjon fra flere næringslivsaktører i Trondheimsregionen over at det ofte er de samme kriminelle som går igjen, men at det viser seg å være vanskelig å stoppe disse. I vår region sin del er det anslått at det gjelder 40-100 personer, hvor de aller mest aktive blant disse igjen er langt færre. Vi snakker med andre ord om et lite antall personer. Fokus på disse personene kan gi store gevinster for regionsamfunnet. Til det trenges det nye løsninger etterfulgt av tiltak.

Når det gjelder samfunnsøkonomiske kostnader ved gjengangerkriminalitet er det gjort et par analyser nylig. Den ene viser en samfunnsøkonomisk gevinst av å rehabilitere en gjenganger til full jobb på mellom 15 og 20 millioner kroner (Vista Analyse 2014). Forutsetningen er en arbeidstilknytning på 20 år. En rehabilitering som innebærer at gjengangeren ikke begår kriminalitet, går på trygd eller får andre offentlig stønader, har en gevinst på mellom 10 og 15 millioner kroner (op.cit.). Den andre undersøkelsen har beregnet offentlig besparelse av å få en gjenganger vekk fra den kriminelle løpebanen. Her er tallene nærmere 0,5 millioner kroner

---

¹ Det presiseres at tall på kriminalitet er forbundet med stor usikkerhet og feilmarginer.

årlig dersom en person ikke har noen tilbakefall og langt over 1 million kroner dersom vedkommende i tillegg er arbeidsfør (Ny Analyse 2015). Besparelsene årlig eller i et tidsløp på 20 år er lik i begge undersøkelsene. Tallene er ikke nøyaktige, men viser tydelig at gjengangerkriminalitet koster svært mye. Det ingen av disse har sett på er kostnader ved selve kriminaliteten. De har heller ikke tatt høyde for at en liten gruppe av de kriminelle gjengangerne står for brottdelen av kriminaliteten. Derfor vil kostnadene av kriminaliteten fra den begrensede gruppen på 5-10 personer som til en hver tid topper politiets lister, være høyere.

Det kan hevdes at det er for ambisiøst å ta utgangspunkt i en arbeidstilknytning på 20 år når man regner på hva man sparer på å få gjengangere i arbeid. For en del gjengangere burde målet heller aldri være ordinært lønnet arbeid, men fravær av kriminalitet og rus. Som beregningene fra Vista Analyse og Ny Analyse viser, ligger det en stor besparelse i å få dem unna kriminalitet alene, mens besparelsen ved å få dem i arbeid er forholdsmessig mindre. Dette bør ikke tas som et argument for ikke å jobbe etter en arbeidslinje, men det betyr at gevinsten av å få dem unna kriminalitet er stor nok i seg selv. Å komme i arbeid vet vi kan ha stor betydning for den enkelte og for integrering i samfunnet, slik at det er viktig uansett. Dessuten viser tallene tross alt at samfunnet sparer mer penger ved å få dem i arbeid. Poenget er mer at tallene indikerer at en rehabilitering *uten* arbeid også er en suksess og at kriteriene for å lykkes ikke bør være at vedkommende kommer seg i ordinært arbeid for en hver pris. Ser vi på gruppen som helhet dreier det seg ofte om personer som innehar store ressurser. Gitt rette omstendigheter vil disse ikke bare vil kunne gjøre en jobb, men kunne utmerke seg i jobben. Det så vi også i vårt prosjekt. Derfor er potensialet til ordinært arbeid stort, og spørsmålet blir like mye hvorfor man *ikke* skal gå for ordinært arbeid for denne gruppen dersom målsetning om arbeidstilknytning er innen rekkevidde. Når det er sagt har forskere stilt spørsmålsteget ved effekten av arbeid i rehabilitering av kriminelle rusavhengige (Skardhamar og Savolainen 2014; Skardhamar og Telje 2012). Blant annet er det hevdet at årsakssammenhengen mellom arbeid og avslutning av rus- og kriminalitetskarriere er motsatt at det man ofte har antatt til nå; man slutter ikke med rus og kriminalitet fordi man kommer i arbeid, men man kommer i arbeid fordi man har sluttet med kriminalitet og rus (op.cit). Arbeid er ikke *årsak* til livsendring, men et *resultat* av det. På den andre side kan virkeligheten sies å være mer sammensatt enn at det ene alltid fører til det andre. Vi kan også hevde at rehabilitering i dag tar sikte på å få rusavhengige kriminelle over i andre livsløp hvor arbeid bare er en av komponentene (Elvegård 2010).

Gjengangertematikken handler også om et individuelt nivå, og det handler om et verdighetsperspektiv. En kartlegging som ble gjort av gjengangerne i vår region, belyste hvordan disse personene har sammensatte utfordringer på flere livsområder (Arnesen 2010). Det kom blant annet frem at 25 av 35 kartlagte personer hadde en kronisk medisinsk diagnose og avhengighetsforhold til rus, 9 hadde vært uten bolig i mer enn tre uker de siste 6 månedene

og svært mange – i tillegg til tyveri, innbrudd og lignende – hadde vært innblandet i eksempelvis svindel, vold/mishandling, samt kjøp og salg av narkotika (op. cit.). Undersøkelsen bekrefter forskning og andre kartlegginger. En levekårsundersøkelse av gjengangere i fengsel – som for en stor del utgjør samme gruppe som vi snakker om her – viste at 66 % hadde en oppvekst preget av en eller flere alvorlige problemer, 30 % hadde vært i kontakt med barnevernet før de fylte 16 år og 30 % hadde andre i familien som også har sittet i fengsel (Friestad og Skog Hansen 2004).

Utfordringer knyttet til denne gruppen av kriminelle er dermed noe som forener både kommune, politi og næringsliv. Kommunen skal tilby tjenester og hjelpetiltak for denne gruppen. Politiets oppgaver er å verne samfunnet. Næringslivet ønsker å sikre virksomheten sin og samtidig bruke minst mulig ressurser på dette fordi det koster penger. Forhåpentligvis ser gjengangerne selv også fordeler med å bidra. Felles for alle er behovet for nye løsninger. *Gjengangerprosjektet*, som altså ble til et permanent tilbud, var en slik løsning, og målet må være å søke etter flere. Dette prosjekt samlet alle aktørene under samme prosjekt for å belyse gjengangerkriminelles virke og liv, samt undersøke hvordan vi kan lage en plattform for ytterligere å utvikle/beskrive tiltak for denne gruppen. Tiden har vært riktig for å starte et slikt arbeid. For kommunens del har arbeidet med gjengangere nå fått satt seg etter og man ønsker nå moment inn i arbeidet med å beskrive metodene i det sosiale arbeidet, samt eventuelt utvikle nye. Næringslivet søker å sikre materielle verdier og minske tap, men opplever utfordringer med at gjerningspersonene ofte er de samme. Enkelte næringslivsaktører har også utvidet forståelsen eller utøvelsen av samfunnsansvar gjennom samarbeid med andre aktører. Et eksempel på det er Trønderenergis prosjekt *Hel ved* som i løpet av 2016 ble opprettet som eget selskap, Hogst AS, eid av Trønderenergi og Røde kors i fellesskap. Et annet eksempel er dialogen mellom Røde kors og Næringsforeningen i Trondheimsregionen rundt prosjektet *Nettverk etter soning*. Dette arbeidet i 2015. For politiets del kan dette prosjektet kobles opp mot *MAS-prosjektet* rundt utilregnelige gjengangerkriminelle som er gjennomført sammen med helsevesenet (Helsedirektoratet 2016). Politiet har for øvrig lenge hatt fokus på gjengangerne gjennom at regionen har en storby med alt det medfører og den tiltrekning den har på rusavhengige og kriminelle.

3 Om prosjektet

3.1 Mål og delmål

Prosjektets hovedmål har vært følgende:

<i>Økt kunnskap og samarbeid om gjengangerkriminelle i Trondheimsregionen</i>

Dette gav to delmål:

Delmål 1: Økt kunnskap om gjengangerkriminelles liv og virke i regionen.

Dette gikk for det første ut på å innhente kunnskap om gjengangerne og deres kriminelle aktivitet. Eksempler på spørsmål her er hvilken type kriminalitet de begår, hvilke virksomheter som er utsatt og hvor mye de anslo at de er tatt for. For det andre så vi på hvilke ulike typer andre aktiviteter som eventuelt fylte deres hverdag, hvordan et døgn så ut i deres liv og lignende. Dette har blant annet betydning for hvordan kommunen tilbyr sine tjenester og når de skal være tilgjengelige. Fra tidligere forskning vet vi noe om hvordan de *har* det, slik som helsetilstand, rus og så videre. Nå skulle vi se på hva de *gjorde*. Underveis utvidet vi fokuset til å beskrive miljøet.

Delmål 2: Etablere og videreutvikle samarbeid mellom sentrale aktører i regionen

Det andre delmålet har vært å etablere eller videreutvikle samarbeid mellom sentrale aktører i regionen. Fra før av har både politi og kommunen arbeidet sammen og med andre aktører, blant annet i et nettverk av ansatte. Det nye i dette prosjektet har spesielt vært å invitere næringslivsaktører inn, samt å involvere frivillige aktører slik som Wayback og Nettverk etter soning i Røde Kors. Fra starten av var målet at samarbeidet skulle ta form av en arena som etter hvert møttes på eget initiativ. Dette målet ble nedjustert ut over høsten.

3.2 Problemstillinger og begreper

Vi arbeidet ut fra to problemstillinger, hvor den første er koblet til delmål 1 og den andre er koblet til delmål 2:

- Hvordan foregår de ulovlige aktivitetene til de mest aktive vinningskriminelle og hvordan ser en måned ut i deres øvrige liv?
- Hva skal til for å etablere et samarbeid mellom aktører som er berørte av gjengangerkriminalitet?

Som vi har nevnt under delmål 1 ønsket vi både å se på både den kriminelle aktiviteten og den ikke-kriminelle aktiviteten deres. Når det gjaldt problemstillingen om samarbeid ønsket vi å bruke forprosjektet til å se på mulighetsrommet for et samarbeid mellom både offentlige, private og frivillige aktører med den hensikt å finne nye eller fortsette med allerede velfungerende løsninger i arbeidet mot gjengangerkriminalitet.

Primærmålet har vært økt kompetanse gjennom å utvikle ny kunnskap om gjengangeres liv og virke. Vi søkte å komme inn på gjengangerne og gi en beskrivelse av en aktivitet som har negativ betydning for svært mange. Deretter skulle denne kompetansen komme involverte aktører til kjenne og nytte. Dette har altså vært et pionerprosjekt hvor vi samlet ulike aktører som tidligere har engasjert seg i gjengangerkriminalitet, men det er så vidt vi vet første gang alle disse aktørene søker å lage en felles arbeidsplattform.

Innovasjonsmomentet i dette forprosjektet var først og fremst å starte kartlegging og beskrive fenomenet og samle aktører til felles innsats – som i sin tur skal lede til et hovedprosjekt.

Tidvis blir det bemerket at gjenganger er et begrep som burde erstattes av noe annet. En årsak er at det blant enkelte gir status å være gjenganger. En annen er at det kan være stigmatiserende. Vi har brukt det begrepet fordi personene selv opplever det som uproblematisk og fordi begrepet beskriver hvordan enkelte gang på gang viser seg som kriminelle og rusavhengige ute i samfunnet, hos bedriftene og hos offentlige instanser. I rapporten brukes videre begrepet *minus-stoffer* om stoffer som har en sløvende effekt. Dette er stoffer som heroin, Dolcontin og lignende. Begrepet *pluss-stoffer* brukes om stoffer som har oppkvikkende effekt. Primært menes det amfetamin, men også andre stoff kommer inn under det begrepet. Årsaken til at begrepene brukes er at det er dekkende begreper, fordi gjengangerne ofte bruker dem selv og fordi det i miljøet tradisjonelt har vært et skille mellom dem som bruker sløvende og dem som bruker oppkvikkende rusmidler.

3.3 Prosjektorganisering- og gjennomføring

Prosjektet har vært finansiert av Regionalt Forskningsfond Midt-Norge og interne strategimidler fra NTNU Samfunnsforskning. Følgende aktører har vært samarbeidspartnere i prosjektet:

- NTNU Samfunnsforskning med forskere fra de to avdelingene Studio Apertura og Mangfold og inkludering
- Trondheim kommune.
- Trøndelag politidistrikt
- Næringsforeningen i Trondheim
- Næringslivets Sikkerhetsråd
- En person med bakgrunn som kriminell gjenganger

Med samarbeidspartnere forstås de som i den opprinnelige prosjektbeskrivelsen var ført opp som samarbeidspartnere. Prosjektet ble initiert og ledet av NTNU Samfunnsforskning. I tillegg har ulike andre aktører også vært med flere ganger – enten i prosjektgruppemøter, workshops eller frokostmøter. Dette gjelder spesielt følgende aktører:

- EC Dahls Eiendom
- Hogst AS/Trønderenergi
- Securitas
- Wayback
- Nettverk etter soning i Røde Kors
- Kriminalomsorgen
- NAV

Prosjektet ble gjennomført i perioden januar-desember 2016. I denne tiden har det vært gjennomført ulike typer aktiviteter.

Prosjekt møter

For å forankre arbeidet og starte prosjektperioden inviterte vi først inn til et møte hvor de ulike nivåene hos samarbeidspartnerne var representert. Etter det hadde vi en rekke møter gjennom året hvor vi diskuterte prosjektet. Tanken var at disse møtene skulle danne grunnlaget for en arena hvor de ulike aktørene etter hvert kunne møtes. Selv om ambisjonene rundt dette ble senere justert, ble en rekke spørsmål diskutert i disse møtene.

Intervjuer med gjengangere

Vi har dybdeintervjuet 7 kriminelle gjengangere, 6 menn og 1 kvinne. Alle disse har toppet politiets liste over de mest aktive kriminelle. Alderen deres var fra tidlig i tjuårene til over femti år. Én av dem hadde primært brukt Heroin og Dolcontin, mens samtlige av de andre hadde hatt Amfetamin som hovedrusmiddel. Type kriminalitet som de var dømt for var vinning, skadeverk og narkotika. Det var lite voldskriminalitet blant disse. Intervjupersonene ble rekruttert gjennom Trondheim kommunes gjengangerteam som består av personer fra kommunen og en ansatt fra politiet. Disse ble spurt av Gjengangeteamets ansatte om de ønsket å stille til intervju med oss. Vi møtte så disse der det passet dem. De fleste ble intervjuet i Gjengangerteamets lokaler, mens én ble intervjuet i fengsel og én i behandlingsinstitusjon. Intervjuene varte 1-2 timer. Samtykkeskjema ble skrevet under da vi møtte dem.

Før intervjuet skrev intervjupersonene under et samtykkeskjema som tillot oss å kryssjekke opplysningene de kom med opp mot politiets registre. Dette var for å verifisere opplysningene de kom med. Imidlertid var det ikke all informasjon som kunne sjekkes all den tid noe av det som kom frem var uopplarte saker eller intervjupersonene av ulike årsaker ikke ønsket at vi skulle ta opp spesifikke ting med politiet. Enkelte var også tilbakeholdne på enkelte områder fordi de hadde vært borte fra rus og kriminalitet over lengre tid og var rehabilitert. De ønsket ikke å bli assosiert med miljøet og sitt tidligere liv. Vi så også at noen av dem vi intervjuet ikke så rekkevidden av det samtykket de hadde gitt. Vi var derfor forsiktige i kontakten med politiet slik at taushetsplikten ikke ble brutt.. Likevel fikk vi gjennom samarbeidet med politiet både justert og bekreftet hovedinntrykket fra intervjuene samlet sett, noe som var helt nødvendig for å kunne kvalitetssikre funnene.

For å lette arbeidet mellom oss og politiet ble det søkt til Riksadvokaten om fritak fra taushetsplikt og innsyn i politiets straffesaksregister – noe vi fikk innvilget. Denne søknaden lå imidlertid inne til behandling i flere måneder og tillatelsen kom for sent i prosjektperioden til at vi kunne utnytte den fullt ut på grunn av tid og ressurser. Spesielt gjaldt dette casearbeidet som dermed kom i gang for sent i perioden til at vi har tatt det med her som eget punkt. Hensikten med bruk av case var å vise omfanget av den kriminaliteten som kriminelle gjengangere begår. Vi skulle her velge ut tre case som vi så belyste ved å kontakte de bedriftene eller innbruddstedene som var berørt. I stedet har vi tatt med noe av dette i kapitlet som handler om gjengangernes liv og virke.

Intervjuer med ansatte og andre aktører

Vi intervjuet også ansatte fra både offentlig og privat virksomhet. Her snakket vi med til sammen 17 personer fordelt på både individuelle intervjuer og gruppeintervjuer. Hensikten med intervjuene var tredelt: vi samlet informasjon om gjengangerne, om hindringer og muligheter for økt samarbeid, samt innhentet kunnskap om hvordan ulike aktører blir rammet av gjengangerkriminalitet. I analysen av intervjuene med gjengangerne og arbeidet med beskrivelse av deres liv og virke, har jeg sammenliknet med funnene fra to andre prosjekter vi har hatt om gjengangere (Elvegård 2010; Hugaas Molden og Elvegård 2010).

Workshops og frokostmøter

Vi arrangerte to workshops i prosjektet, ett i mai og ett i desember. Workshops er en metode som både bidrar til nye data og nye innspill fra de involverte aktører, men som også inviterer deltakerne inn i refleksjonsprosessen til forskerne². En viktig del av prosjektet har vært å få ulike aktører til å møtes, slik at workshopene dekket også det formålet. Data vi hentet inn fra den første workshopen handlet både om gjengangernes liv og virke og om muligheter og hindringer for samarbeid. Den andre workshopen oppsummerte prosjektperioden og drøftet innretning på et videre hovedprosjekt.

Underveis i prosjektperioden så vi det som hensiktsmessig å arrangere et par frokostmøter i tillegg. Disse ble da gjennomført i stedet for prosjektgruppemøtene hvor vi i tillegg til prosjektgruppen inviterte inn utvalgte aktører til å diskutere spesifikke tema. Hensikten med frokostmøtene var å få innspill fra flere aktører, og disse erstattet noen av gruppeintervjuene vi hadde tenkt å gjennomføre. Møtene gjorde også at flere aktører møttes og fikk diskutert viktige tema.

Innen rammene av prosjektet har det ikke vært mulig å gå i detaljer og ta med alle aspektene i denne rapporten. Blant annet skulle vi gjerne analysert intervjuene med gjengangerne enda mer og snakket med flere, ikke minst Mas-personene. Videre var dypdykk i case var lagt inn som en viktig del av datainnsamlingen, men godkjenningen fra Riksadvokaten om innsyn i straffesaksdokumenter og politiets systemer kom for sent til at vi kunne bruke casene fullt ut. I prosjektet har vi sett mer på enkeltpersoners modus, historie og kriminalitetsbilde, men vi har ikke fått alt det med i rapporten. Forhåpentligvis er likevel det meste av sentrale momenter inkludert.

---

² Opplegget for en søkekonferanse utvikles i samråd med aktørene og tar utgangspunkt i de konkrete målene man har for prosjektet. Normalt har en søkekonferanse tre faser. Første fase består av gruppevis drøfting av hvordan situasjonen er i dag. Andre fase består av gruppedrøftinger av hvordan man skulle ønske at situasjonen ble i framtiden. Tredje fase inneholder drøftinger av konkrete tiltak for å komme fra er til bør.

4 Økt kunnskap om gjengangeres liv og virke

I dette kapitlet viser vi resultatene angående gjengangeres liv og virke. Dette er basert både intervjuer med gjengangerne selv og med ulike ansatte. Her handler det om modus, virkeområde og type kriminalitet, beskrivelse av rusperiode, forholdet mellom rus og kriminalitet og om det kriminelle rusmiljøet. Etter dette kommer en diskusjonsdel hvor en del av funnene ses i sammenheng og drøftes. Til slutt viser vi tilbakemeldingene fra gjengangerne angående oppfølging fra offentlige instanser og hvordan virksomheter kan beskytte seg mot kriminalitet.

4.1 Modus, virkeområde og type kriminalitet

Som vi har nevnt tidligere, er fellesnevneren for alle gjengangerne i dette prosjektet at de tilhører de aller mest aktive kriminelle og at de har rusproblemer. Den type kriminalitet som de selv oppgir å ha begått og som bekreftes av politiet, er vinning, skadeverk og narkotika. Vinningskriminaliteten går på biltyveri, samt innbrudd i bedrifter, offentlige bygg, byggeplasser og lignende:

Det var narkotika... salg og bruk... vinning. Biltyverier og innbrudd i bedrifter. Jeg var aldri en som gikk i hus. Årsaken var at jeg tenkte at da gikk det på personen, mens bedrifter har forsikring. Men jeg har jo vært med på at bedrifter har gått konken, har jeg fått vite i ettertid. Jeg har kanskje tatt 4-5 innbrudd i hus. Men hytteinnbrudd det har jeg gjort mye av, kanskje 500.

Et interessant aspekt som er verdt å få med seg, er at det tydeligvis er en viss kodeks i miljøet om at man ikke går inn i private hjem. «Det blir litt for privat, om du skjønner», var det en som forklarte oss. En annen sa at «man kan ikke komme i miljøet å fortelle at man har ranet en gammel dame. Man slipper ikke unna med hva som helst!». Selv hardbarkedede kriminelle har visse grenser. Her går grensen ved det private. Slik vi forstår denne grensen handler det om at de føler at det ikke er greit å trå inn i den private sfæren. Klarer man å definere noe som utenfor privatsfæren, så kan det gjennomføres. Tyveri fra boder, hytter, postkasser og lignende defineres som utenfor denne sfæren. De skjønner samtidig at tyveri og innbrudd i bedrifter i en del tilfeller kan gå ut over enkeltpersoner. For eksempel sa en at han var sikker på at han i hvert fall et tilfelle hadde vært med å forårsake at vedkommende gikk personlig konkurs.

Flere av dem vi snakket med forklarte at biltyverier og innbrudd i biler var vanlig. Kriminelle gjengangere og biler er derfor noe som hører sammen. Dette er noe som også er kjent fra tidligere og som ikke bare har vist seg i dette prosjektet. Igjen ser vi at grensen for hva som er privat sfære er tøyelig. På mange måter kan det altså virke som at det er *følelsen* av å gjøre noe som er galt som hindrer dem i å gå i private hjem – og at så lenge man kan definere noe som utenfor, så kan man gjennomføre det. Likevel er det ingen tvil om at private hjem blir ansett som *hellig*.

En annen type kriminalitet som det er lite av blant denne gruppen kriminelle, er voldskriminalitet. Det var kun én person som oppga å ha brukt mye vold, og denne personen skrøt på seg mer enn hva han faktisk hadde gjennomført. Når det kommer til narkotikakriminalitet, er det både kjøp og salg. Som flere av gjengangerne påpekte, er det spesielt for denne kriminalitetsformen at de blir lite tatt. De fleste av dem har kjøpt og solgt narkotika *daglig* i mange år, og det er bare unntaksvis at de blir tatt for det. Totalt anslår de selv at av de totale kriminelle handlingene de har begått, så er de tatt for 20 % eller mindre. De fleste mente at 5-10 % var et sannsynlig estimat.

Et fåtall personer i miljøet også svindel, id-tyveri og lignende. Omfanget er begrenset i følge våre intervjupersoner, men enkelte har altså dette som en del av sin modus. Denne aktiviteten dreier seg om tyveri av kort fra private postkasser, bruk av kort til handel – både internetthandel og annet type handel, bestilling av kort via nett i andre navn og så videre. En gjennomgang av politiets verktøy for sammenfatning og visualisering av kriminelle handlinger viste for eksempel at en av gjengangerne i løpet av halvannet døgn hadde tappet et stjålet bankkort for minst kr 44.000,- (se vedlegg). Vi intervjuet vedkommende kvinnen som hadde gjort dette:

Dagene mine er ganske like når jeg er i rusen. Går ut tidlig på morgenen... i 04-tida. Så går jeg rundt og ser litt i andres boder. Jeg har vært veldig på posttyveri. Jeg er ute fra kl. 04 om morgenen til kl. 15-16 på ettermiddagen. Jeg krimmer hele tida da. Og etterpå så går jeg inn til noen jeg kjenner og bytter til meg det jeg trenger i bytte mot noe av det jeg har funnet. Jeg blir ikke sliten, jeg er så opphengt i det med kriminalitet at jeg glemmer å ruse meg, jeg glemmer å gå på do, jeg glemmer å røyke... Når jeg er aktiv, så er jeg aktiv. Hver dag er likeens. Det jeg gjør best er kort. Posttyveri. Finne kort i postkassene, og så drar jeg ut og bruker dem på senter. Men du trenger ikke bestandig kode for å bruke et kort. For av og til er det sånn pes at jeg glemmer å dra for å se etter koden noen dager etter at jeg har fått tak i kortet. Kort er det jeg har spesialisert meg på. Men før var det ofte innbrudd.

Hun nevner til slutt at hun tidligere gjorde mest innbrudd. I retten møtte hun ofrene, og til oss fortalte hun om hvor vondt det var. «Det var jo ikke jeg som gjorde det, men den

rusavhengige», sa hun. Da var det lettere med kort. Privatpersoner blir rammet, men banken ordner opp i det, mente hun. Bildet av disse som kyniske kriminelle inneholder tydelig noen nyanser.

De mer avanserte formene for svindel er det i følge gjengangerne bare noen få personer i miljøet som har kapasitet og kunnskap til å gjennomføre:

Nei, det er mest om man finner kort i postkassa. Tror ikke det er noen som er så god på datamaskin. Jeg kjenner ikke til noen. Det er mer at man finner kode i lommebok og slikt. Det er heller ikke mange som driver med id-tyveri, men det finnes dem som svindler med kort og handler på nett. Jeg har ikke gjort det selv, men jeg vet om dem som har gjort det. Jeg er av den gamle skolen med spett i bagasjerommet [humrer].

Inntrykket vårt basert på intervjuene med gjengangerne er derfor at det er forholdsvis lite av de såkalte *nyere* formene for kriminalitet. De fleste er av «av den gamle skolen» som vedkommende sa. Prosjektet har belyst behovet for å se nærmere på om gjengangeren har endret seg med årene. Så langt er det lite som tyder på at gjengangeren begår kriminalitet som krever teknisk innsikt, IT-kompetanse eller lignende.

En annet sentralt spørsmål var om det var perioder i året eller livet de var mer aktive enn ellers. Her varierte det for mye til at vi kan se noe mønster. Det hadde mer med modus å gjøre enn om kjennetegn på dem som gruppe. En av dem var for eksempel mer aktiv om vinteren enn om sommeren fordi det var lettere å gjemme seg i mørket om vinteren, mens en annen henviste til at om vinteren var det for kaldt for han til at han orket å gå ut. De fleste av dem hadde imidlertid lengre perioder i livet hvor de ikke hadde gjort noe kriminelt eller brukt stoff – hvor de da levde mer eller mindre som streite, alminnelige samfunnsborgere. Gjengangerne i vårt prosjekt begikk videre primært kriminalitet i Trondheim og kommunene rundt. Den typen kriminalitet som begås i sentrum begås i svært liten grad av den typiske gjengangeren. I sentrum er det i all hovedsak minus-brukere som holder til, og det er den gruppen som står for mesteparten av småkriminaliteten. Trondheim sentrum har imidlertid spesielle utfordringer med en gruppe kriminelle som ikke passer inn i noen av kategoriene av kriminelle og som ikke stemmer med noen av beskrivelsene av dem. Vi kommer tilbake til disse i kapittel 4.4.

4.2 Beskrivelse av rusperiode

Den gruppen av kriminelle gjengangere med rusproblemer som vi har snakket med, topper listen over de mest aktive kriminelle. Det tilsier et svært høyt aktivitetsnivå og en livsstil som er fremmed for de fleste av oss. Derfor ønsket vi å finne ut hvordan en dag og en måned i

livene deres forløp. Hvordan lever man når man bruker så store mengder narkotika? Hvordan ser døgnet ut og hva gjør de?

Selv om vi visste at livene deres var dominert av rus og kriminalitet, var beskrivelsen av et typisk døgn og en typisk måned i deres liv overveldende. De opererte ikke med slike tidsenheter i det hele tatt. Mer dekkende var det å snakke om *rusperioder* hvor rus og krim bokstavelig talt fylte hele døgnet:

Men det første du tenker på er å skaffe amfetamin, sørge for å ha nok amfetamin. Mange av selgerne tar i mot tyvegods, så det er om å skaffe ting eller penger for å dra til kontakten din å hente stoff. Det er det samme å snakke til en som ikke har fått kaffen sin; det er ikke mulig å opprette kontakt. Så stoff var førsteprioritet, og når du har ordnet, så begynner du å surre og rote. Så stripser du opp alle ledningene dine, klipper av ledningene dine og klipper av kontaktene på alt du har i huset. Det er et surre-kaos! Når jeg ser i ettertid hva jeg har holdt på med... jeg har et bilde der jeg står med en haug med kabler rundt nakken. Det er det store... det er sprøtt... du skal dykke ned i kabelesken og så kutte du av kablene. Du blir loka... du loker rundt. Jeg var slik at jeg ikke sov. Jeg gikk til jeg svimte av. Så kanskje jeg sov noen timer, et halvt døgn eller et helt, så var det opp igjen. Jeg kjøpte en fin seng hos Jysk. Jeg brukte ikke senga. Der hadde jeg klær og en reol. Jeg sov ikke én natt i den senga. Dag to eller dag tre da begynner det å bli artig. Men du blir så loka. Så det går ikke an å beskrive en dag, men bare en våkeperiode. En slik periode skal vare i hvert fall 5 dager, helst ni. Og så sitter du og skryter av det en gang du får mulighet. Det er det går på. Det har ikke noe perspektiv... Å, er det sommerferie? Å, er det påske? Og til jul så gjemmer du deg fordi du ikke vil treffe folka, og du har ikke penger til pakker. Da går ukene veldig fort. [...] Fra 2007 dreide alt seg om krim og amfetamin. Hadde ingen andre hobbyer eller holdt på andre ting. Jeg vet ikke om jeg kan sammenliknes med andre, men du har ingen andre aktiviteter eller hobbyer om du bruker slike mengder med stoff som det jeg gjorde. Det er mange som har amfetaminbruk og som gjør andre ting, men jeg gjorde ikke det. Jeg ga faen i alt; ungene mine, om det var jul eller påske... alt.

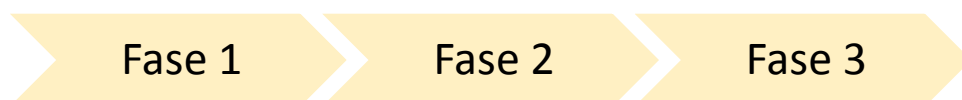
Slike rusperioder kunne vare fra 7-30 dager helt til de kollapset av mangel på søvn, hvile og næring. De kunne da sove eller ligge i halvsøvn i alt fra 2-7 dager for å hente seg inn igjen. Etter en slik hvileperiode var de i gang igjen med en ny rusperiode.

Dette gir en syklus som kan framstilles slik:

Rusperiode	Hvile	Rusperiode	Hvile
7-30 dager på	2-7 dager av	7-30 dager på	2-7 dager av

Figur 1: 7-30 dager på, 2-7 dager av

Ut fra hvordan de beskriver det, hva de foretok seg i den tiden og hvilket funksjons- og aktivitetsnivå de hadde, kan man dele rusperioden inn i tre faser:

Figur 2: Rusperiodens tre faser

Fase 1

Første fase i rusperioden går i tilnærmet normal gjenge hva gjelder døgnrytme og livsstil. Gjengangeren er her forholdsvis *lite aktiv kriminell*. Noe kriminalitet begås, og en del rusmidler brukes, men langt mindre enn i kommende faser. Man går og venter på den virkelige effekten av rusmidlet. Blant annet ble denne fasen beskrevet som at

Det er lite som skjer egentlig, og man går bare og venter på at formen skal slå inn.

Fase 2

I fase 2 er man kommet i den formen hvor aktivitetsnivået virkelig stiger. Ut fra hva de beskriver er det i denne fasen at omfanget av kriminaliteten blir høy:

Men når du har gått våken i 7-10 dager da begynner det å skje ting. Du er på krim hver dag og gjør noe... faenskap eller noe. For eksempel at du bare stjeler en bil for å kruse rundt. Til å begynne med så var jeg ikke noe spesielt kriminell den første uken, men så smeller det bare egentlig etter en 7-10 dager og jeg blir ultrakriminell.

Det er å ta amfetamin 24 timer i døgnet og krim 24 timer i døgnet på det verste. Salg... selv om jeg ikke selger så er det der hele tiden. Når jeg har i meg amfetamin så blir jeg så kriminell...

Denne fasen karakteriserer av at man på tross av høyt rusmiddelbruk, klarer å planlegge og rekognosere forut for innbrudd, tyveri og annen kriminalitet – noe som er i kontrast til mer impulsive handlinger som følge av en mulighet i øyeblikket. Her er man i stand til å gjennomføre ulike former for brekk som krever et høyere funksjonsnivå. Med funksjonsnivå menes her i hvilken grad man behersker hverdagen og klarer å håndtere et liv som vanlig samfunnsborger med de ordinære gjøremålene det innebærer. Videre handler det om i hvilken grad man er i stand til å planlegge brekk, gjøre vurderinger om hvordan dette kan gjøres på beste mulig måte og så videre. Både kognitive, motoriske, samt sosiale ferdigheter og kunnskaper inkluderes i definisjonen av høyt funksjonsnivå. Kognitivt funksjonsnivå vil for eksempel inkludere ferdigheter og kunnskap som kreves dersom man skal gjennomføre en kriminell handling som krever teknisk innsikt. Man blir det man kan kalle en *velfungerende hyperkriminell* hvor det generelle aktivitetsnivået altså er blitt meget høyt. Dette funksjonsnivået i seg selv trenger ikke å være annerledes i enn i fase 1. Selv om man nå har ruset seg kraftig beholdes funksjonsnivået – enn så lenge.

Fase 3

Så følger en fase med nedsatt funksjonsnivå som i følge intervjupersonene er vanskelig å unngå. Dette fordi man begynner å bli merket av langvarig rusbruk. Dette er den siste fasen før man rett og slett kollapser av utmattelse. Det er gjerne her de blir det de kaller for *stuket*. Dette innebærer en slags meditativ eller fraværende tilstand som varer fra noen timer til to-tre dager. Fasen totalt sett ser ut til å vare lenger enn dette. Intervjupersonene beskriver at det spesielt er i denne fasen at de begynner å bli tatt av politiet enten fordi de er så sløvet og sliten, fordi de ikke bryr seg om konsekvensene, på grunn av dårlig planlegging eller annet. På spørsmål om det ble begått kriminalitet i denne tilstanden, så svarte en gjenganger dette:

Ja, men det blir ikke noe av det... impulsbrekk og ikke noe planlagt. For eksempel om du finner en byggeplass, men så finner du en eske med mutter og blir sittende til folk kommer på jobb igjen.

Man er da det vi kan kalle en *lavtfungerende hyperkriminell*. En av dem vi snakket med refererte til en serie som gikk på TV for en del år tilbake kalt for *To trøtte typer*, hvor persongalleriet er personer som lider av paranoia, er fysisk og psykisk slitne, blir opphengt i visse gjøremål og generelt har det vi kaller for lang latenstid. Lang latenstid vil si at det er lang tid mellom stimuli og reaksjon. Man svarer lenge etter at spørsmål er stilt, refleksene er

trege eller fraværende, man har vanskeligere med å skjønne logiske sammenhenger og man sliter i stor grad med å gjennomføre hverdagslige og normale gjøremål.

Lengden på rusperioden varierer fra person til person og til dels også fra gang til gang. Det samme gjelder naturligvis også når de ulike fasene kommer. For eksempel beskrev en av intervjupersonene hvordan en kompis allerede timer etter en fengselsløslatelse, hadde ruset seg så kraftig at han var blitt helt «*stuket*, ikledd Kung Fu-bukse og et verktøybelte, mens han sto som en cowboy klar til å trekke revolverne i en skudduell». Dette var synet da han skulle hente kompisen i sentrum av Trondheim.

4.3 Forholdet mellom rus og kriminalitet

Vi brukte også en del tid under intervjuene på å se på sammenhengen mellom rus og kriminalitet. Enkelte som figurerer i politiets registre over kjente personer med tilknytning til kriminalitets- og rusmiljøet, bedriver enten bare med kriminalitet eller med rusmisbruk hvis vi ser bort fra at misbruk av narkotika ofte innebærer noe ulovlig ved at man kjøper og/eller selger narkotika. Det som spesielt kjennetegner den gruppen vi har sett på er personer som både er svært kriminelt aktiv og har et stort rusmisbruk. Vi ville se nærmere på sammenhengen mellom de to komponentene. Listen under viser hva de sju intervjupersonene svarte når vi spurte om årsaken til at de begikk kriminalitet:

- 6 begikk kriminalitet på grunn av **rush/spenning**
- 4 begikk kriminalitet på grunn av **status**
- 4 begikk kriminalitet på grunn av **mestringsfølelse**
- 4 begikk kriminalitet på grunn av **penger**
- 3 svarte: «**Ingen krim uten rus, ingen rus uten krim**»
- 2 mente at de var **avhengige av kriminalitet**

Som vi ser svarte de fleste av *rush* og *spenning* av en viktig faktor. Rush/spenningskomponenten var mer nærværende i begynnelsen av kriminalitetskarrieren:

I starten så var det spenning, det var kult å holde på, når jeg var yngre. Jeg hadde en som var noe eldre enn meg. Han drev på litt og jeg ble med han. Det var tøft. Men det er ikke spenning mere nå. Det er et ork. Men jeg er ikke kriminell når jeg ikke ruser meg. Det er ikke i min villeste fantasi å gjøre noe gæli. De siste tyve årene så har det vært en overlevelse... krimmen følger med dopen. Det er ikke noe spennende å gå ut å gjøre faenskap.

Flere nevnte imidlertid at også gjennom hele ruskarrieren har rush og spenning vært sentralt. De fleste vi snakket med har ADHD, er spesielt spenningsøkende, har behov for høyt aktivitetsnivå og lignende. Videre var *status* noe som også ble nevnt. Det gikk på at kriminalitet gir status enten direkte eller indirekte. Direkte fordi visse brekk, innbrudd, risikofylt leveranser av stoff og så videre gir anseelse i miljøet. Indirekte fordi man gjennom kriminelle handlinger skaper seg et nettverk av kontakter og personer rundt en, at man kan *lønne* de man har med seg eller under seg og lignende. Andre viktige momenter er at man er konge i miljøet så lenge man har stoff nok til seg og sine, samt det faktum at kjøp og salg av narkotika er kriminelle handlinger og kriminalitet gir status i miljøet.

Vi så også at mestringsfølelse var en viktig årsak til at de begikk kriminalitet. Dette går på at de gjør det de kan. På lik linje med folk flest som helst vil holde på med ting man føler mestring ved, så er planlegging, organisering og gjennomføring av kriminalitet noe de kriminelle kan. Like viktig var penger og økonomi. Dette handlet rett og slett på overlevelse, det å ha penger til å dekke grunnleggende behov. Når de trenger penger – som vi alle trenger – så ligger det nært og naturlig for dem å begå kriminalitet.

Noen koblet kriminalitet og rus så tett sammen at det knapt var mulig å skille det. Mens de fleste kunne vise til visse årsakssammenheng på tross av at forholdet mellom rus og kriminalitet var flere, sammensatte og vanskelig å gi klare svar på, så mente enkelte (også) at krim og rus hørte sammen og ikke skjedde uavhengig av hverandre – på samme måte som at man sjelden spiser pålegg og brødkive uten av begge delene er med. Man begår kun kriminalitet når man er rusa, og man ruser seg sjelden eller aldri uten at kriminalitet skal være en del av det. Til slutt ble avhengighet nevnt på samme måte som at noen er avhengig av røyk eller stoff. Hvorvidt det er avhengighet til kriminaliteten i seg selv eller om det er behovet for spenning som utløser det, vites ikke. Mengdene rusmidler disse bruker om dagen er svært høyt. Anslagene ligger på mellom 5 og 8 gram amfetamin om dagen, i tillegg til hasj, tabletter og en del andre narkotiske stoffer. Vi kan legge merke til at en vanlig uttalelse om rus og kriminalitet var at det var en flukt og at de er helt bevisst på det forkastelige i det:

Krimmer aldri uten rus. Det har jeg ikke hjerte til. Det er ikke meg i det hele tatt. Men det blir ofte slik, for det er det å krimme som gir meg mestringsfølelse. Jeg rømmer inn i kriminaliteten i stedet for å tenke på det som plager meg. Det er jo for å komme seg bort fra seg selv og tankene sine.

Inntrykket er at gjengangerne ikke gjør dette av kyniske grunner, men mer fordi det er deres måte å overleve på. De har visse kodekser, men bevisstheten rundt kodeksene og empatien for andre mennesker og samfunnet er ikke nok til å holde dem unna destruktiv livsførsel. Utfordringen ser ut til å være evnen til å takle livet og nedturene som har fulgt med det. En måte å takle nedturene blir paradoksalt nok å flykte inn i rusen og kriminaliteten igjen.

4.4 Om det kriminelle rusmiljøet

Beskrivelser av miljøet

Vi ønsket å få kunnskap om hvordan det kriminelle rusmiljøet ser ut. Dette var ingen total kartlegging, men vi spurte her blant annet etter hvem som hadde kontakt med hvem, om det var organisert på noen måte og lignende. Den første responsen som kom fra samtlige gjengangere var at miljøet i Trondheim er *spesielt råttent*. Det betød for eksempel at man ikke kunne stole på noen, at andre i miljøet ville en mindre godt enn man opplever andre steder, samt at man stjeler fra og lyver om hverandre:

Alle sammen snakker skit om alle sammen. Vi er bestevenner, og når du snur ryggen til, så hater jeg deg. Jeg dro fra Trondheim til Oslo fordi miljøet var bedre der. Her er det pill råttent, og folk ønsker deg død. I Oslo når de selger en dose så sier de: «Vær forsiktig, del den i to!». Her i Trondheim har rusen gått dem til hodet, de tåler den ikke lenger. Alle som jeg kjenner som ikke er herfra, men har vært her, sier at det er verre her. I Oslo kan du møte en rusmisbruker midt på natta og dere kan henge sammen en hel dag. Her i Trondheim ville det ikke skjedd hvis de ikke ville utnytte deg. Her i Trondheim er alle som er bra, døde. Faren min er død. Ikke av overdose, men det var rusen.

Når jeg kom til Trondheim så var det nok. Her i byen stjeler dem av hverandre og bøffer så det holder. Har ikke ære for noen ting! ... så da bare søkte jeg meg til behandling. Jeg har vært mange steder, men her i byen tyster dem på hverandre og stjeler fra hverandre og bøffer – og så er dem kompiser dagen etterpå! De sitter i arresten og sier «Nei, det var han. Det var han!». Dagen etterpå sitter dem og deler og er like mye kompiser. Så går det en liten stund og så «Å, faen for en idiot!». Det ble for mye for meg. Det er det mest råttne miljøet jeg noensinne har vært bort i. Jeg kunne ikke ha noen ting hjemme hos meg. Alt ble borte! Jeg er ikke vant til det. Jeg er vant til at du ikke stjeler fra folk; dersom du skal være banditt så kan du være banditt nok til å gå ut av huset og ikke stjele fra dem du er på besøk hos.

Vi har ikke grunnlag for å si om det er verre i Trondheim enn andre steder. Slike miljøer er kjent for å være usikre å bevege seg i, og det er uavhengig av hvor hen det er. Like fullt var det en unison oppfatning at det er langt verre i Trondheim enn andre steder. Grunnen til at dette virker som troverdige observasjoner er at også de intervjupersonene som var ute av miljøet beskrev det på samme måte og at de fleste vi snakket med kunne sammenlikne med andre byer og steder. Også de ansatte vi snakket med beskrev miljøet i samme termer, men da uten å ha inntrykk av at det står mer ille til med miljøet her enn andre steder.

Alle vi snakket med mente at de tradisjonelle skillene mellom personer som bruker amfetamin (pluss-stoffer) og de som bruker heroin og lignende rusmidler (minus-stoffer) nesten er forsvunnet. Vi velger som sagt å bruke begrepene pluss og minus for å skille rusmidlene. Dette er begreper som brukerne selv ofte bruker. Med *pluss-stoffer* – i denne sammenhengen altså primært amfetamin – menes stoffer som øker aktiviteten i nervesystemet og gjør en mer våken og energisk, mens *minus-stoffer* refererer til stoffer slik som heroin og andre stoffer som senker aktiviteten i nervesystemet og gjør en mer sløvet og apatisk (Fekjær 2009). Mens det tidligere var klare skiller mellom hvem som brukte hva, har dette skillet i den siste tiden blitt utvisket. Dette betyr for det første at flere og flere bruker begge typer stoff og for det andre at de rusavhengige i større grad omgås folk som primært bruker annen type stoff enn dem selv:

Det som slår meg er at da jeg begynte var det slik at de som brukte pepper og pluss hang sammen og... jeg hører ikke minusfolk. Men så kom jeg til Trondheim, og alle jeg kjenner her er blandingsmisbrukere i dag. Det er svært få jeg vet som bare bruker pluss. Det må enten være fordi de har nerver eller slikt. Her er det full miks, mens i resten av landet er det et skille. Her kunne folk sitte og trykke både pluss og minus. Folk forventer noe om du skal til en avtale... og da kan du ikke sitte og være stein. Så det finnes ingen minusgjenger. Jeg hadde ikke noe med disse å gjøre eller de som vanker i byen. Så det er litt beskrivelsen av miljøet. De som er virkelig kriminelle i Trondheim er dem som eier restauranter og som ikke bruker selv. Det er ikke hverdagsbrukeren lenger.

Som vi ser, plasserte ikke vedkommende seg i den kategorien som brukte minus-stoffer og hengte sammen med minus-brukere. Dette var noe som kjennetegnet nesten alle vi snakket med. De identifiserte seg ikke med denne endringen i bruksmønsteret og sa at de holdt avstand til folk som brukte minus-stoffer. Videre at de selv utelukkende brukte pluss-stoffer:

Nei, amfetaminmisbrukeren har begynt å hive seg på Dolcontin. Det er så mange slike brukere nå. Jeg er ikke slik, jeg går kun på amfetamin og holder ikke på med minus.

Likevel betød ikke dette at de aldri var sammen med minus-brukere, men de satte likevel opp et skille mellom seg selv og den andre gruppen av rusavhengige. Amfetamin er dominerende som rusmiddel blant gjengangerne. Det betyr ikke at man finner flere av disse som primært går på minus-stoffer. En av dem vi snakket var en slik. Han beskrev hvordan det ikke nødvendigvis var slik at han var så sløvet at han ikke var i stand til å gjøre kriminelle handlinger. Videre sa en annen av gjengangerne at «dersom man tar én sovetablett så blir man søvnnig og tar man femti, så blir man hyper». Vi finner altså bruk av piller og minus-stoffer i denne gruppen selv om hovedandelen er pluss-brukere.

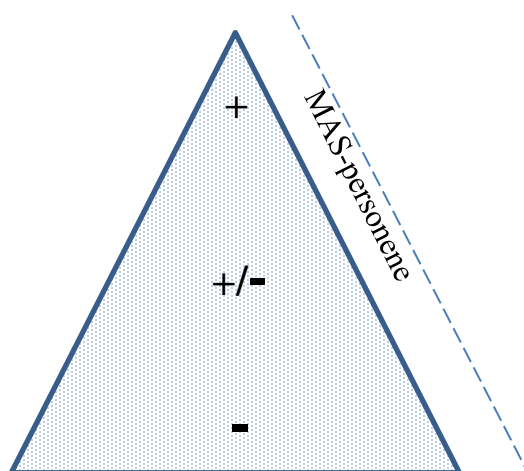
Miljøet som uorganisert, primitivt hierarki

Oppsummeringen av det som kom frem fra intervjuene samlet sett, er at det dreier seg om det vi kan kalle et *uorganisert, primitivt hierarki*. Det vil si at det finnes et visst hierarki bestående av noen personer som er høyere opp enn andre. I følge våre intervjupersoner er dette i all hovedsak pluss-brukere, hvor minst to av dem vi snakket med, var blant disse. Noen av de ansatte fra kommunen som vi snakket med benevnte disse som *kynikerne* eller *strategene*:

Gjengangerne er veldig ulike. Noen fungerer dårlig, mens andre er høytfungerende, når vi tenker kognitivt. Vi har kynikerne, og så de som er mer impulsstyrte. Min erfaring er at noen må du sitte ned med og forklare alt, mens andre skjønner alt og vil krangle på alt som står. Noen er mer målrettede og noen mer impulsstyrte. Vi har en som er veldig kynisk, og det er ikke noe galt med hodet hans.

Jeg tenker på det som strateger og fotsoldater. Strategen blir aldri tatt med buksa nede. Han driver med planlegging og tilrettelegging.

I midten er det personer som har et blandingsmisbruk og befinner seg midt i hierarkiet hva gjelder mengde og type kriminalitet. Nederst er personer som av de ansatte i sitatet over, ble kalt for *fotsoldater* eller de *impulsstyrte*. Dette er brukere som har minus-stoffer som hovedrusmiddel, gjerne i kombinasjon med piller. Figur 3 illustrerer.

Figur 3: Uorganisert, primitivt hierarki

Når det gjelder de mest aktive kriminelle gjengangerne, ble det blant intervjupersonene anslått at det er 10-20 personer som går igjen. Tallet er ikke statisk eller absolutt, men viser mer hvilke størrelsesorden vi operer med. Rusmiljøet totalt er langt større. Helse- og

overdosetemaet i Trondheim kommune som arbeidet tett på rusmiljøet, har navn på 1050 personer som tilhører rusmiljøet, men antar at det finnes mellom 1500-2000 personer. Av disse igjen er det en stor del som begår kriminalitet. Helse- og Overdoseteamet oppgir selv at de for det meste har kontakt med minusbrukere og de som oppholder seg i sentrum. Om de personer som primært bruker pluss-stoffer, altså amfetamin, sa Helse- og overdoseteamet følgende:

Kjennetegn på pluss-brukere er at de er urolige og drar overalt. Men vi vet ikke hva de holder på med. Noen har bolig og andre har det ikke. For oss er dette en perifer gjeng.

Dette betyr at svært mange av disse ikke har kontakt med det offentlig og at vi dermed har liten oversikt. Kunnskapen er dermed forholdsvis liten eller fragmentert. Kunnskapen er spredt mellom ulike personer, etater og instanser. En del kunnskap er med årene opparbeidet om denne gruppen. Det vi imidlertid har visst mindre om til nå er hvordan deres liv og virke har artet seg.

De på toppen gjør forholdsvis få, men alvorligere brekk. De nederst har en større mengde brekk, men da gjerne av mindre alvorlighetsgrad. Når vi sier *få* brekk må det fortsatt ses i lys av at vi snakker om et miljø av personer som begår størstedelen av kriminaliteten i samfunnet. Når vi i tillegg vet at de blir tatt for langt mindre enn det de begår av kriminalitet, så betyr det at selv om vi bruker ord som *få* og *færre* så er totalomfanget stort. Personene høyere opp i miljøet har gjerne et høyere funksjonsnivå og klarer som kallenavnet de ansatte gav på disse tilsier, å tenke noe mer langsiktig, strategisk og kynisk. De klarer på den måten å unngå å bli tatt i like stor grad. Blant dem vi snakket med av gjengangere, var det eksempelvis én som hadde gått på minus-stoffer og han var den eneste som sa at han anslagsvis var blitt tatt for ca. 50 % av det han hadde gjort. Alle andre sa som vi har vist, mellom 5-20 %, de fleste nærmere 5 % enn 20 %.

Når vi kaller det for et *uorganisert, primitivt hierarki*, er det av flere grunner. For det første er det ingenting som tyder på at miljøet er organisert på noe vis. I følge enkelte av intervjupersonene er byer som Oslo i større grad preget av organisering på den måten at gjenger i større grad har kontroll på omsetning av narkotika og at miljøet – eller rettere sagt miljøene – er så store at en viss organisering skjer naturlig. Den eneste formen for organisering i Trondheim skjer som følge av at det er visse personer innad i rusmiljøet som har en høyere posisjon enn andre og som dermed har mer de skulle sagt, fordi visse personer har et behov for tilhørighet og fordi enkelte kriminelle handlinger krever flere enn én person for å gjennomføre. Da vi spurte en av gjengangerne hva dette betød så svarte han at «de må gjøre som jeg sier». Han mente at posisjoner og hierarki oppstår fordi funksjonsnivået til personene der varierer, fordi enkelte rett og slett har større kapasitet rent fysisk og kognitivt

og fordi andre igjen har et behov for å høre til et sted. I og med at skillene mellom de som tidligere kunne identifiseres som gjenger i Trondheim hvor man hadde et begrenset miljø som brukte partydop, en gjeng som gikk på pluss, en gjeng som gikk på minus og så videre, er mer eller mindre borte, så fremstår også miljøet som mindre organisert. Noen ganger gikk personer sammen om å gjøre større brekk, men dette var sjelden.

For det andre har dette miljøet et nokså primitivt eller enkelt hierarki hvor den som har dop, har makten. Flere av dem vi intervjuet sa at det er dopet som avgjør om du har en posisjon eller ikke, men at det ut over dette ikke er noe hierarki i form av et organisert system. Strukturene virker løse og tilfeldige, hvor man både har noen løse bekjentskapet som følge av at man tilhører et stort rusmiljø og at man har noen mer faste kontakter. Imidlertid ser det ut til at relasjonene i rusmiljøet altså er mindre forpliktende og tette, jamfør beskrivelsene av miljøet som *råttent*. For det tredje er det et samtidig liten tvil om at det er et visst hierarki hvor man kan plassere andre og seg selv. En gjenganger sa at man med en gang vet hvor i hierarkiet man befinner seg. Status i miljøet som bestemmer hvor man befinner seg, handler om hvor tøff man er og hvilke risikofylte og innbringende handlinger man har foretatt.

MAS-personene

Det er én gruppe som skiller seg totalt fra dette bildet som er tegnet opp her. Den gruppen er de såkalte *MAS-personene*. Dette begrepet henviser til et nasjonalt prosjekt som ble satt i gang da man så at en liten gruppe kriminelle slapp unna soning på grunn av at de ikke kom under det eksisterende lovverk. *Mellom Alle Stoler* kaltes dette prosjektet. Disse personene kunne før oktober 2016 ikke dømmes til fengsel selv om de var blant de desidert mest aktive kriminelle. Årsaken er at de vurderes som ikke strafferettslig tilregnelige og soningsudyktige. I Trondheim gjelder dette tre-fire svært aktive vinningskriminelle. Politiet anslår at de står bak nesten alle grove tyverier fra bedrifter i sentrum og rett sør for sentrum i Trondheim. Totalt siden midten av 90-tallet er det registrert langt over 1600 saker på disse tre hos politiet. Høsten 2016 kom en lovendring i straffelovens § 62 som gjør det mulig å straffeforfølge disse. Dette betyr at disse personene kan dømmes til tvungen psykisk helsevern eller tvungen omsorg. Ved starten av 2017 er det ikke klart hvordan dette vil bli. Det er allerede berammet en straffesak mot en av disse. Som figur 3 illustrerer, passer ikke disse inn i beskrivelsen av miljøet. De har ikke samme kjennetegn eller modus som de andre gjengangerne. For eksempel er disse de eneste blant gjengangerne som Helse- og Overdoseteamet har med å gjøre. En ansatt derfra beskrev dem slik:

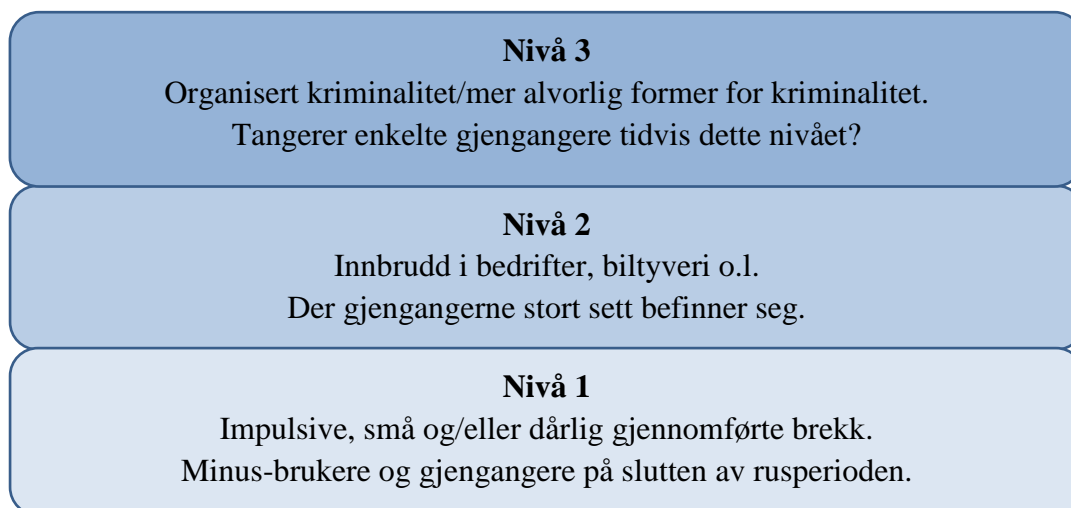
Det er rus og psykiatri... litt psykisk utviklingshemming. De ruser seg fordi de er vant til å gjøre det, og de går i rusmiljøet fordi der får de til en interaksjon med andre folk. Rus er ikke førsteprioritet for disse og nødvendigvis ikke et mål for dagen. Selv sier de

at de ikke vet hvorfor de stjeler og begår brekk. De gjør det ikke nødvendigvis for egen vinning. Stort sett går de på minus-stoffer.

Mens de øvrige gjengangerne er pluss-brukere, så bruker MAS-personene som vi ser primært minusstoffer. De gjør hva vi kan kalle mindre avanserte former for kriminalitet som gir mindre utbytte. Til gjengjeld er det disse som begår desidert flest antall kriminelle handlinger. De topper statistikken hos politiet. Den mest aktive av disse, som for øvrig i skrivende stund er tatt inn av politiet i påvente av straffesak, er kjent med fornavn hos så forskjellige aktører som Sparebank1 og Helse- og Overdoseteamet. En av virksomhetene som satt i prosjektgruppa anslo at de bruker ca. en million kroner i året på sikkerhet og reparasjoner etter innbrudd og hærverk. Vedkommende står for mesteparten av dette. Dette sier noe om hvor omfattende aktivitet til MAS-personene er.

En nivåinndeling

En måte å illustrere gjengangerne og deres plassering i det kriminelle miljøet er å bruke en tre-nivå-modell. Modellen sier noe om hvilken type kriminalitet som begås av gjengangere, dels også hvor alvorlig og avansert den er.

Figur 4: En tre-nivå-modell.

På **nivå 3** har vi en type kriminalitet som tangerer organisert kriminalitet eller mer alvorlige former for kriminalitet, det vil for gjengangerne si narkotika og vinningskriminalitet. Straffelovens § 60 a definerer organisert kriminalitet slik:

[...] samarbeid mellom tre eller flere personer som har som et hovedformål å begå en handling som kan straffes med fengsel i minst 3 år, eller som går ut på at en ikke ubetydelig del av aktivitetene består i å begå slike handlinger.

Politiet selv henviser til Europol og lister opp en rekke kriterier eller kjennetegn på organisert kriminalitet, hvor de fire mest sentrale er at kriminaliteten kjennetegnes ved at det er:

- et samarbeid mellom flere enn to personer
  - utført over en lang eller ubegrenset tidsperiode
  - mistanke om gjennomførte alvorlige kriminelle handlinger
  - styrt av målsetting om vinning og/eller makt
- (Politiet 2016)

Spørsmålet som dukket opp ved analyse av intervjuene, er om gjengangerne som vi snakker om her også i perioder er oppe på dette nivået – da primært i andre fasen av rusperioden sin eller i perioder hvor de ikke ruser seg i det hele tatt. Som vi har slått fast allerede er det ingenting som tyder på at rusmiljøet er organisert i en streng betydning av ordet – dette også selv om den organiserte kriminaliteten i Norge kan sies å ha flere nivåer (Kristiansen 2008). I følge politiets trendrapport fra 2016 er heller ikke denne formen for kriminalitet inkludert (Politiet 2016b). Det nærmeste vi kommer er det som i trendrapporten kalles for *organisert vinningskriminalitet* eller *kriminelle gjenger*. Om vi skal koble organisert kriminalitet til gjengangerkriminalitet, vil det i stor grad være enkeltpersoner med mer makt enn andre som bestemmer over en løsere struktur av andre personer som jobber sammen fra oppdrag til oppdrag. Disse er gjerne på utsiden av det etablerte rusmiljøet, kanskje har de enebolig, familie, ordinær jobb og en besteborgerlig fasade utad. Her kan det også befinne seg personer som ikke ruser seg daglig, men som mer har et rusmønster hvor de ruser seg kun i helgene og er i stand til å stå i jobb (Pedersen 2015:134). Det kan også være velfungerende gjengangere innad i miljøet med høyere posisjoner og et funksjonsnivå som gjør at de går mer utenfor radaren til politiet enn andre kriminelle. Som utdraget fra intervjuet under viser, er det i starten av rusperioden, det som vi har kalt for fase 2, at kriminalitet på dette nivået eventuelt gjennomføres. Vi skriver *eventuelt* fordi det hefter store usikkerheter ved dette – både hva gjelder sannheten i det og hva det innebærer. Årsaken til at nevnte spørsmål dukket opp er det faktum at flere av gjengangerne fortalte om kriminelle handlinger som er delvis ukjent for politiet og som dreier seg om større brekk, narkotikaleveranser og slikt. Ut fra beskrivelsene er dette kriminalitet som er på et høyere nivå enn man kanskje forventer at disse gjengangerne begår. En av dem sa for eksempel at han hadde faste kontakter i Sør-Norge som han hadde utviklet gjennom mange år, men at dette ikke var organisert i den forstand vi normalt forbinder med organisert kriminalitet. Her er et utdrag fra et intervju med en annen av gjengangerne:

Intervjuer: Kan du fortelle om et innbrudd eller raid som du har gjort og som virkelig illustrerer hva en gjenganger er?

Intervjuperson: Ja... egentlig kan jeg trekke frem to forskjellige ting, to forskjellige ting som jeg har tenkt på. For eksempel når man skal hente noe fra andre siden av grensen. Dersom jeg skal hente noe, så skal jeg ha tenkt gjennom det dersom jeg blir tatt. For eksempel leier vi bil og kjører over grensen, putter bilen full av stoff og melder den stjålet. Så finner de bilen og leverer den tilbake til leiefirmaet. Så drar du dit igjen og leier bilen og da har de innført narkotikaen for deg. En sikkerhetstenking hele tiden.

Intervjuer: Opererte du slik uavhengig hvor i rusperioden du var? Hvor i en rusperioden var du da?

Intervjuperson: Nei... det er ganske tidlig at man klarer å ha slike tanker. For dem forsvinner til slutt. Når det er på andre eller tredje uke, så bryr du deg ikke. Har ikke på hansker en gang. Typisk meg er slik at dersom det går bra, så gjør jeg det igjen og igjen. For eksempel når jeg tok amfibiekjøretøyene til Telenor. Dem tok jeg hvert år på akkurat samme dato. Vet ikke hvorfor, men det var for at det skulle være noe mer med det. De kjøretøyene som de bruker når de rydder mastene sine. Jeg hadde en kompis som tok maleriene til Bleken og la igjen en liten klatt, for å være Spøkelseskladden. Og det var en kompis av meg som gjorde det. Alle ville vite hvem den fyren var, og han fikk skriverier i avisen. Jeg føler meg intelligent når jeg gjør brekk. Noen ganger gjør du det fordi du kan det og det er faget ditt, men til slutt så går det galt, og det er ikke så langt unna disse delene.

Vi er kjent med at politiet har kunnskap om deler av slik aktivitet, men at omfanget og gjengangernes spesifikke rolle i dette er ukjent. En fra politiet sa det slik:

Det har vært en utvikling de siste tretti årene. Før hadde vi gjengangere som gjorde tyverier på OBS, sportsbutikker, kjørte inn i butikker... det var gjengangerne den gangen. Den har [nå] flyttet seg til vinningskriminelle øst-europeere.

En mulig forklaring er at den typiske gjengangeren og kriminalitetsformene har endret seg og at gjengangerne tidligere opererte på et høyere nivå – nivå 3 i denne sammenhengen – i perioder hvor rusen ikke har for stort tak på dem, men dette vet vi ikke. Vi har ikke hatt mulighet til å verifisere dette da det ikke er registrert hos politiet og gjengangerne selv ikke ønsket at dette skulle graves videre i. Vi skal likevel ikke se bort fra at en del gjengangere også i dag er i stand til å utføre slike handlinger før de blir for preget av rusen. Politiet sa videre at:

[Det] finnes enda noen. Har større uoppklarte brekk med store verdier, men det er ikke så mye av det. De med litt mer i topplokket blir sjeldnere tatt. De er ikke så dumme at de har det hjemme.

Slike kategoriseringer som dette er grovinndelinger og gir ikke hele bildet. Selv om vi skulle plassere enkelte handlinger som gjengangere har begått på nivå 3, er det et godt stykke mellom dem og det vi vanligvis forstår som organisert kriminalitet.

Nivå 2 kan sies å være der gjengangerne stort sett befinner seg. På dette nivået gjøres det innbrudd i bedrifter, biltyverier med videre. Verdien de får med seg kan være alt fra noen tusen til et par hundre tusen. Også kortsvindel, enkle bedragerier og annen kriminalitet gjøres av disse. Ut fra intervjuene med gjengangerne er det likevel i begrenset omfang at mer avansert former for bedrageri og svindel gjøres. Enkelte mente at det totalt i miljøet i Trondheim er noen få personer som er i stand til å gjøre dette. Årsaken til at vi skiller mellom nivå 2 og 3, er forskjellen mellom det å bryte seg inn på en butikk i nabolaget og det å reise til en annen by for å hente store partier med narkotika som en har fått gjennom mellommenn og etablerte kontakter. Det er også forskjell på et enkelt butikkinnbrudd på kvelden og det å hente ut store verdier et sted ved hjelp av flere involverte personer og bruk av større transportmidler.

Nivå 1 er de rusmisbrukerne med forholdsvis liten kapasitet til å begå større kriminelle handlinger. Kriminaliteten er preget av impulsive, små brekk som å knuse en rute for å få tak i en PC på innsiden, sykkeltyverier og lignende. De fleste av dem som begår kriminalitet på dette, nivået holder til i Trondheim sentrum. Dette er for det meste minus-brukere, men også gjengangerne havner på nivå 1 etter hvert og spesielt når de når siste fasen i rusperioden sin:

Begrepet å være stuket... du kommer til et punkt der du sitter og roter i en sekk. Det er mange som ønsker å være der, da har du ingen problemer lenger. Dersom du har mye krøll i hodet så er det plassen å være. Så selv om det blir kaos, så får du så mye fri. Du kan krimme da også, men det blir ikke noe av det.

Da vi spurte en av gjengangerne om hvilke kriminelle det er som er i stand til å planlegge kriminelle handlinger og som ikke utelukkende begår impulsstyrt småkriminalitet, så svarte han dette:

For alle går vinninga opp i spinninga, det blir ikke profitt av det og investeres. Det brukes når man kan. Men de er litt mer bevisst. Dette er mest pluss-folk, men vi roter likevel vi som går på pluss.

Selv om man i utgangspunktet befinner seg på et nivå hvor man er i stand til å planlegge å gjennomføre større innbrudd i bedrifter, utføre kortsvindel med mer – og kanskje til og med gjennomføre kriminelle handlinger på nivå 3, så vil også denne gruppen på et eller annet tidspunkt havne på et lavt funksjonsnivå. Det er bemerkelsesverdig hvordan denne gruppen veksler mellom å være svært velfungerende til å bli lavtfungerende avhengig av hvilket tak rusen har på dem. Dermed vil gjengangerne ofte befinne seg på alle nivåer, og funksjonsnivået svinge. I tillegg er det forskjeller gjengangerne i mellom. Noen har nok en høyere posisjon i miljøet, mens andre har det ikke.

Vi ønsker også å presisere at noen kriminelle kan ha en tendens til å skryte på seg mer enn det de har gjort og overdrive egen betydning. Kanskje kan denne tendensen forklares med at krevende brekk, vågale stunts og slikt gir status i miljøet. En politimann i prosjektet som hjalp til med å rekruttere intervjupersoner, presiserte dette flere ganger. Verifiseringen av historien ved hjelp av politiets registre bidro til å gi et mer sant bilde. En av gjengangerne vi snakket med fortalte en del historier som var a-typisk for gjengangere – eller som uten tvil må plasseres på nivå 3:

Og så har jeg jo vært på mange utenlandsturer: Kos, Aya Napa, Sør-Amerika, Amsterdam... Sett i ettertid i den alderen jeg er nå, så handlet det om penger: Gå ut når jeg vil, gå på restaurant når jeg vil, kjøpe meg hva jeg vil... «Hallo, vil du dra til Ibiza i morgen eller?» [...]Jeg har sittet på toppetasjefest med leger og advokater på Majorstua i Oslo og folk spør hva jeg gjør. Når jeg svarer at jeg klemmer amfetamin, så sier dem «nei, det gjør du ikke». [...] Når du har kommet deg unna med 1,2 millioner og har stått hele natta med luftbør og all slags utstyr... men vi fikk ikke noe politi etter oss. Vi ville ikke skutt dem, men hvert fall truet dem. Så det er klart du sitter og tenker «det hadde vært kult om politiet kom nå».

Ingenting av dette fant vi spor av i politiets datasystemer. Om det stemmer at vedkommende har vært med på dette, blir spekulasjoner – men det er lite trolig. Det synes klart at gjengangere tidvis begår kriminalitet som krever en del organisering, nøye planlegging, samarbeid mellom flere personer og lignende. Hvordan sammenhengen er mellom disse og de vil kaller organisert kriminalitet, har vi ikke grunnlag for å si noe ytterligere om. Intervjupersonene fremstår som troverdige. Det var kun personen som er sitert over, som vi tok i å fortelle usannheter eller hvis opplysninger ikke stemte med politiets opplysninger. Hva mer dette inneholder, vet vi altså ikke. Det er likevel grunn til å tro at enkelte av gjengangerne har en mer fremtredende rolle i miljøet med folk under seg. Disse driver en form for kriminalitet som krever at rusen ikke står i veien for det de skal gjøre. Samtidig er det grunn til å understreke at også disse i følge dem selv, til slutt roter det til for seg selv ved at de ikke har kontroll på rusbruken over tid.

I prosjektet har flere – inkludert nåværende og tidligere gjengangere – stilt spørsmål om den *klassiske* gjengangeren er på vei til å forsvinne. Én av dem kunne for eksempel vise til at blant de som har gjennomført større brekk og som havnet i fengsel i den tiden han var der, var mange av dem øst-europeere som besto av mange personer som opererte sammen. En politimann med lang erfaring fra arbeid med kriminelle på gateplan hadde sett noe lignende. Det faktum at skillet mellom pluss- og minus-brukere nesten er blitt borte, kan også være en indikator på det. Dessuten oppga de fleste vi snakket med at den mest omfattende kriminaliteten de har begått, skjedde for noen år tilbake. Enn så lenge er kjennetegnene på de mest aktive kriminelle rusavhengige enda nokså typiske: de ruser seg på amfetamin og begår vinningskriminalitet.

4.5 Diskusjon

Når det gjelder våre beskrivelser av miljøet, bør dette undersøkes nærmere. Det ser ut til at miljøet er lite preget av gjensidig tillit og nære relasjoner. For mange vil slike beskrivelser kjennes igjen andre steder også. Det ser også til at grupperingene innad i miljøet løser seg opp og at de rusavhengige i økende grad bruker både minus- og pluss-stoffer. Kanskje kan det være en sammenheng her. Det kan godt være at minus-brukere forårsaker et miljø hvor man tar mindre vare på og bryr seg mindre om hverandre. Oppfatningen om at minus-brukere er mindre hensynsfulle og kyniske finner vi også hos andre. I Pedersen (2015:125) er for eksempel en gutt intervjuet om bruk av narkotika:

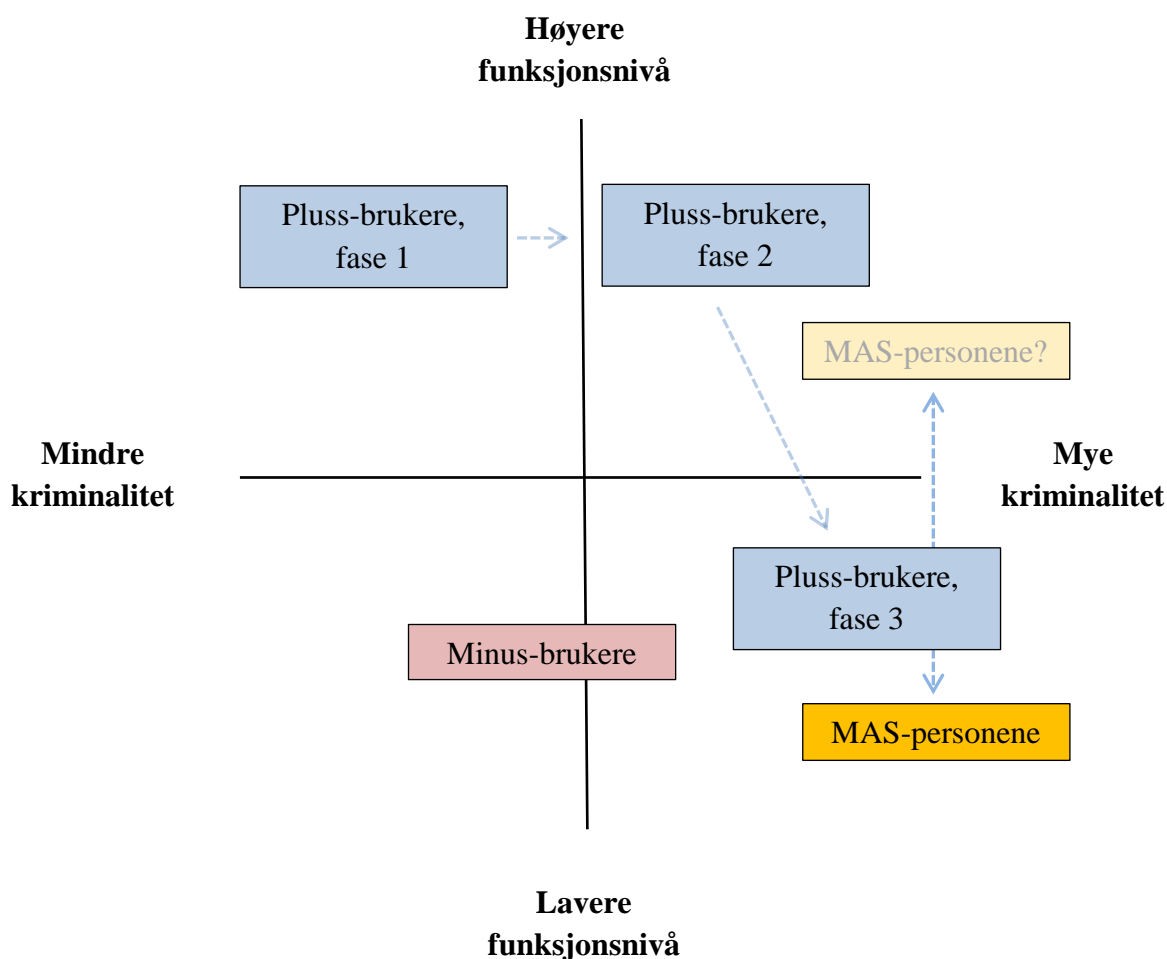
Heroin er det verste. Det er megadritt. Det gir kålrus. Du blir helt ape, flyter rundt. Folk som er på kålrus gir alltid faen i hverandre.

Hvordan miljøer andre steder i landet blir beskrevet, vet vi likevel lite om. Hvor nære og trygge personer i rusmiljø generelt kan bli overfor hverandre, vil nok også være relativt. I et rehabiliteringsperspektiv – eller kontrollperspektiv – kan det være nyttig informasjon at Trondheim oppleves som ekstra ille.

Gjengangernes liv og virke er for en stor del preget av at de enten bedriver mye kriminalitet og ruser seg mye – eller at de gjør de i svært liten grad. Selv om vi fikk noen få beskrivelser av fritidsaktiviteter eller hobbyer, dreier livene deres seg om rusmidler og kriminalitet hele døgnet – ofte i bokstavelig forstand. For alle er rus og kriminalitet ofte to sider av samme sak og vanskelig å si om det ene fører til det andre. På den ene siden ser identiteten deres like mye ut som å være kriminell som rusavhengig. Samtidig sier de fleste at det er rusen som utløser kriminalitet, ikke nødvendigvis fordi man må, men fordi det er en del av livsstilen. Det er samtidig åpenbart at en del av bildet handler om at kriminalitet og rus er deres

kompetanseområde og deres normaltilstand – og dermed lettere å vende tilbake til gang på gang. Retrospektivt er nok forholdet annerledes. Flere av dem var kriminelle *før* de begynte med rusmidler, eller disse komponentene var naturlige samhørende deler i et miljø på siden av samfunnet for øvrig uten at det ene var årsaken det andre. Dette er heller ikke uvanlig funn i andre undersøkelser (Fekjær 2009). Man kan diskutere dette og nyansene i det. I vår undersøkelse er det komplekse mekanismer. Det ser likevel ut til at i de fleste tilfellene kommer kriminaliteten som en følge av rusen. Videre ser vi at de to komponentene ofte er sammenfallende; altså at de sjelden er ruset uten å begå kriminalitet eller at de sjelden er kriminell uten at de er ruset.

Som en oppsummering av gjengangernes liv og virke, kan vi sette opp følgende figur:

Figur 5: Skjematisk oversikt over gjengangernes kriminalitetsbilde

Når vi bruker begrepet *mindre og mye kriminalitet*, menes dette i forhold til hvor omfattende kriminaliteten er for de mest aktive gjengangerne og ikke sammenliknet med

samfunnsborgere generelt. Videre tar figuren utgangspunkt i det vi fant om tidsenheten og tidsbegrepene som gjengangerne har. På grunn av den massive rusbruken opererer de stort sett utenfor samfunnets øvrige tidsbilde. For gjengangerne dreide det seg om *rusperioden* de var inne i. Kalender og klokke var mindre aktuelle begreper i deres verden. Vi snakker derfor her gjerne om rusperiode som varer fra man starter rusingen og til man gjør et opphold – enten fordi man kolliderer av utmattelse eller man blir fengslet. Figuren er også en generalisering av bildet. I gruppen med kriminelle gjengangere vil det være variasjoner. For eksempel vil man vanskelig kunne hevde at alle minusbrukere er på et såkalt lavere funksjonsnivå. Som et generelt bilde vil man likevel kunne si at minusbrukere, på grunn av rusens art, er på et lavere funksjonsnivå sammenliknet med andre kriminelle. Når det gjelder plussbrukerne, som de fleste mest aktive kriminelle gjengangerne er, vet vi at funksjonsnivå, og da gjerne også modus, endrer seg etter hvert. Underveis i rusperioden økes aktiviteten på alle områder, de sover mindre og mindre, spiser mindre og mindre, blir mer og hyperaktivt og så videre. Mengden kriminalitet øker tilsvarende og flere av dem vi snakket mente rus og kriminalitet var to sider av samme sak. Denne fasen er preget av en tilstand hvor de er mentalt skjerpet og har stor kapasitet. De er mer årvåkne og trenger lite hvile. Etter en tid mister de kontrollen som følge av å ha kjørt kropp og psyke for lenge. I følge dem selv kommer de da i en fase hvor de blir mer uforsiktig, klønete og irrasjonelle. Risikoen for å bli tatt er da høy. Ut fra hva de selv sier og funn ellers i prosjektet, tilsier dette at det er i denne fasen de blir tatt av politiet. I følge gjengangerne blir de tatt for mellom 5-20 % av kriminaliteten de begår. De fleste mente tallet var nærmere 5 % enn 20 %.

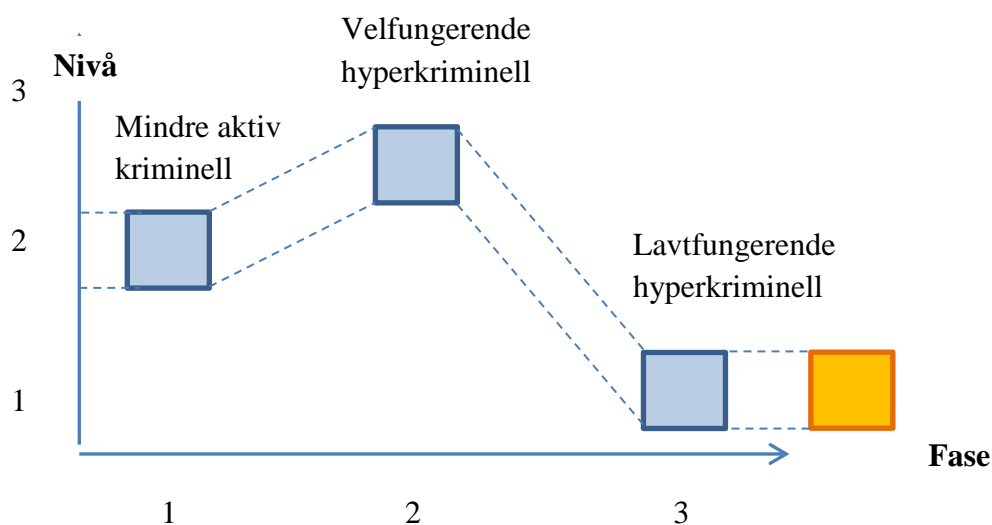
I denne siste fasen er funksjonsnivået svært lavt, på linje med mange minusbrukere. Vi ser altså at funksjonsnivået til de mest aktive varierer mye. Da prosjektet ble startet, visste vi at gjengangere er svært aktive som kriminelle og derfor har begrenset med såkalte normale fritidsaktiviteter og dagligdagse gjøremål. Like fullt var det overveldende hvor altomgripende rus og kriminalitet er for gjengangerne. De beskriver hvordan disse to elementene bokstavelig talt fyller hele døgnet. Spesielt gjelder dette når de har kommet et stykke ut i rusperioden sin og blitt hyperkriminelle. Dette har betydning for den innsatsen hjelpeapparatet kan sette inn og når dette bør gjøres.

Et omdiskutert spørsmål i prosjektet har vært funksjonsnivået til MAS-personene. Mens noen beskriver aktiviteten deres som lite avansert og gjerne preget av spontane småtyveri og -innbrudd som ikke krever mye planlegging, så mener andre igjen at disse er mer oppegående enn det kan virke som:

Også MAS-folkene gjør krim som krever høyere funksjonsnivå. Dersom noen tror noe annet så blir han lurt. Historiene fra våre vektere tilsier at det er slikt det er. Det fremstår ikke som om han er PU [psykisk utviklingshemmet]. Han manipulerer og lurer seg frem.

Det har blitt hevdet at de har evne til å tenke ut kriminelle handlinger og gjennomføre disse på et høyere nivå, det som vi har kalt nivå 2. Hvor man skal plassere disse står åpent og kan være noe å se mer på i videre forskning på gjengangere. Det er også et spørsmål om hva man definerer som høyere funksjonsnivå. Det vi kan slå fast er at de kriminelle handlingene MAS-personene gjør er mer enn å knuse et butikkvindu i forbifarten for å ta en PC eller spontant å klatre opp til et åpent vindu hos en bedrift. Enkelte av disse er for eksempel fullt ut i stand til å rekognosere for så å komme tilbake til åstedet senere for å utføre handlingen. Spørsmålet om funksjonsnivå kan ha betydning for hvordan hjelpeapparatet møter disse og hvilken hjelp de er mottagelig for kognitivt sett. Slik det er i dag er man tydelig usikker på hvilket nivå eventuelle tiltak skal legges på. Nå i 2017 gjenstår det å se hvordan disse blir forstått og behandlet i rettsvesenet og eventuelt de instansene som skal holde på disse under soningen.

Figur 6 viser sammenhengen mellom kriminalitetsnivåene og fasene. I starten av rusperioden er aktivitetsnivået fra lite til moderat – både hva gjelder kriminalitet og andre trivielle aktiviteter, mens funksjonsnivået er bra. Man er på nivå 2. Gjengangeren er da som tidligere beskrevet, det vi kan kalle en *mindre aktiv kriminell*. Etter hvert «kicker storformen inn» som det ble sagt. Det oppleves som en tilstand med økt funksjonsnivå som følge av rusmiddellets innvirkning. Man blir skjerpet. Samtidig har man høyt energinivå og kriminaliteten økes betraktelig. Man gjør ulike former for kriminalitet og kommer unna med en stor del. Gjengangeren er da en *velfungerende hyperkriminell*. Nivåmessig er man på 2 eller 3, og helst et sted i mellom. Etter en tid med mye rus, lite søvn og svært høyt aktivitetsnivå, kommer man over i en fase hvor man blir sløvet, uforsiktig og delvis irrasjonell. Man blir en *lavtfungerende hyperkriminell*, og det er i denne fasen gjengangerne ofte blir tatt av politiet i følge dem selv.

Figur 6: Sammenhengen mellom nivåer og faser

I tillegg kunne vi føyd til en ekstra fase (oransje boks) i denne rusperioden som ikke inneholder noen form for aktivitet i det hele tatt, hverken hva gjelder kriminalitet eller annen

triviell aktivitet. Som vi har beskrevet før, fører fase 3 til at man kolliderer av utmattelse. Som en ansatt beskrev det sover man hele døgnet og lever på «sjokoladepudding og vaniljesaus». Gjengangeren spiser lite, sover bokstavelig talt hele døgnet og foretar seg svært lite. Denne fasen oppgis å være fra 2-7 dager. Som figuren viser går livet og virket til gjengangerne i bølger. Det er nokså stort sprik mellom topp og bunn. Med tanke på at amfetamin gir mye energi og årvåkenhet, er det ikke vanskelig å se for seg at disse gjengangerne har høyt aktivitetsnivå og lykkes med en del kriminelle handlinger. På grunn av fysiske og psykiske begrensninger er det også naturlig at de etter en tid sliter seg ut. På tross av dette er det påfallende hvor store svingningene er for dem.

Nivå- og fasebeskrivelsene inkluderer ikke det faktum at noen av gjengangerne har kortere eller lengre perioder hvor de ikke bruker rusmidler og begår kriminalitet. De fleste gjengangerne blir tatt av politiet før eller senere og havner i fengsel. Selv om det er en kjensgjerning at en del innsatte bruker en beroligende og/eller smertestillende medisiner, er gjengangerne så å si rusfrie i fengsel. Ser vi bort fra tiden i fengsel beskrev våre intervjupersoner også hvordan de periodevis i livet har vært nyktre og lovlydige:

Ja, det var en elleve års periode hvor jeg klarte meg ganske bra, røyket bare cannabis. Jeg fikk gutten min og da bestemte jeg meg for å kutte ut sterkere stoffer, og da ble det ikke krim ut av det heller. Jeg ser ikke på cannabis som rusmisbruk. [...] Jeg startet på når jeg var alene hjemme da dama var tre dager borte... så prøvde jeg litt speed og siden har jeg holdt på. Jeg hadde jo møtt folk før som speeda uten at det gjorde noe. Men så var det de folka som røyka, de hadde begynt å bruke litt speed og da tenkte jeg at jeg bare skulle prøve litt igjen. Siden har jeg holdt på med det.

Vedkommende hadde en lang periode hvor han holdt seg unna hele livet som kriminell og rusavhengig. Andre ser ut til å kunne ha lengre perioder hvor de hviler eller gjør andre ting – ikke som en plan om rehabilitering, men fordi livet på amfetaminrus er slitsomt i lengden. Noen var mer aktive i visse perioder i året av ulike årsaker. På intervjuutidspunktet hadde en annen av gjengangerne vært borte fra rus og kriminalitet i et år, men i skrivende stund ser det ut til at vedkommende har startet på igjen.

Det er her gitt et bilde hvordan gjengangernes liv og virke kan se ut. De individuelle forskjellene er fortsatt store. De har ulike modus, preferanser, personligheter, funksjonsnivåer og så videre. Det som er presentert gir likevel en oversikt over de generelle kjennetegnene ved gjengangernes liv og virke. Tar man utgangspunkt i disse personene som gjengangere i fengslene, ville beskrivelsen av deres liv og virke kunne sett annerledes ut. Her har vi tatt utgangspunkt i tiden før de kommer i befatning med politi eller er i behandling.

I prosjektet ble også andre perspektiver tatt opp. For eksempel var Kriminalomsorgen opptatt av situasjonen før, under og etter soning. Kommune og politi har med årene blitt mer opptatt av å drive oppfølging under soning (Hugaas Molden og Elvegård 2010), men har naturlig nok flest oppgaver når gjengangerne er utenfor murene. Bedriftene er mindre opptatt av hvor den enkelte er – så lenge det ikke blir begått innbrudd, hærverk og så videre mot dem.

4.6 Tilbakemeldinger fra gjengangere

Intervjupersonene snakket velvillig om hva man kunne gjøre for å unngå kriminalitet. Når det kommer til hva virksomheter kan gjøre for å beskytte seg, var det en tydelig tilbakemelding som gikk på at man enkelt og greit burde bruk alarm:

Jeg tror jeg hadde skaffet meg en skikkelig ulekker alarm og fått vist det tydelig at her er det alarm. Og med lyd som gjør at man ikke vil gå inn i. Og slik at man ikke bare kan gå inn og rive ned tuta, for det har jeg gjort mange ganger, at jeg bare hoppa inn og rev ned tuta. Det må være noe som er jævlig ubehagelig. Ordentlige låser som det tar litt tid å få opp. Ikke ha synlige verdier liggende.

Han nevner også andre ting, men flere av gjengangerne opplevde det som vanlig at det mange steder ikke ble brukt alarm. Spesielt i bygdene og kommunene utenfor byen og ut på landet, mente de at det ble slurvet en del. Det er ikke alle som bruker alarm, og det samme gjelder inne i Trondheim også. Det er med andre ord mange som ikke tar sikkerheten på alvor. Blant annet innen byggevirksomhet var det ofte at byggene sto usikret. Når i tillegg slike bygg er rigget for at man under byggeprosessen skal kunne hente varer fort inn og fort ut, så blir dette til et eldorado for kriminelle:

Ha alarm! Når vi ser at det er alarm, så lar vi være. Og så er det jo slik i nye bygg og byggeplasser. De er så usikrete. Så det må være tips nummer én: ikke flytt inn dyre varer før alarmsystemer er på plass. Det er akkurat det samme i dag. De hiver inn alt fordi det er slik press og de skal flytte inn om en uke. Dersom du skal stjele noe, så gå til en byggeplass. Skal jeg tenke innbrudd i dag så er det byggeplass og bygg som holder på å bli ferdig. Det er så usikkert og så lett! Alt er laget slik at alt skal lett inn og lett ut. Å legge varer der er som å legge ting rett på motorveien.

Igjen kom tipset om alarm som sitatet viser. Det må sies å være et svært konkret tiltak å montere opp alarm i bygget. Når vi snakket om alarm i bygget, ble det også nevnt at en del steder burde det vært obligatorisk med bevegelsessensorer. Årsaken er at dersom man først har kommet seg inn i bygget, så kan man stå i ro på innsiden helt til de ansatte går hjem for

dagen. Samtidig er det et kjent fenomen at bevegelsessensorer kan unngås ved hjelp av enkle metoder, slik som å holde et laken foran seg eller over hodet.

En fullstendig sikring mot tyveri er selvsagt umulig å få til, men poenget til gjengangerne var at man må gjøre det så vanskelig som mulig. Dette fordi enhver som vurderer hvilke objekter man skal bryte seg inn i, leter etter det svakeste systemet, steder uten alarm og så videre. Man går for det som er lettest og ønsker minst mulig forstyrrelse. Dette innebærer at man må la de kriminelle forstå at bygget ikke er et lett bytte. De mest aktive kriminelle har erfaring nok til å vite hva som er vanskelig å forsere og hva som ikke er det, og de ønsker ikke å bruke masse energi og tid på objekter dersom det finnes et lettere bytte et annet sted. Derfor fungerer det med klistrelapper i vinduer og andre steder som forteller at man har alarmsystemer og at dette er koblet opp mot Securitas eller andre.

På samme måte bør man i følge gjengangerne skjule systemet om det er dårlig. Kriminelle søker å få oversikt og kontroll på sikkerhetssystemene gjennom å lokalisere dem, finne ut hvordan de virker og gjennom det enten uskadeliggjøre det eller unngå det. Det betyr også at man ikke bør plassere alarmer, sensorer og lignende slik at det er lett å plukke ned. En annen tilbakemelding var at man lar uvedkommende få vite at det ikke oppbevares verdifulle ting i huset. Ut over dette hadde de vi snakket med hver sin modus og kjennetegn. En av dem pleide for eksempel å knekke av hele låssylinderen når han gjorde innbrudd:

Det er jeg og en til som spesielt bruker en metode hvor vi tar ut sylinderen på døra slik at det ikke vises at vi har vært der. Da setter du bare inn sylinderen igjen. Er det en liten glipe på låsen så er det bare å knekke av, så vises det ikke at du har vært der. Det vises først når du skal låse deg inn når hele låsen kommer ut. Dersom det er en utstikker på låsen, så stikker det ut en liten bit av koppen. Da legger du bare en stor skiftnøkkel rundt og vrir om slik at pinnen knekkes. Når du får en sving på den så knekker pinnene inne fordi de er så svake. Det er det svakeste punktet selv om døra er sterk.

Han anbefalte derfor at dersom man har avlange og ikke runde låssylindere på dørene så burde man skifte disse ut. Selv pleide han å bruke metoden med låssylinderen ofte. En viktig årsak til det var altså at da tok det lengre tid før noen oppdaget at det hadde skjedd noe der. En annen pleide å ta bort karmene på vinduet og slik kunne løsne hele vindusrammen. Den kunne man så sette pent på plass når man gikk. Flere av gjengangerne var opptatt av å gjøre minst mulig hærverk på stedene de var:

Du vet ikke hvor Securitas er, de kan være overalt. Responstiden er blitt veldig lav, tror jeg. Jeg har aldri gått etter at alarmen skal gå. Det beste er å gjøre innbrudd slik at det ikke vises, fordi de da må de gjøre etterforskning og bruke tid på å finne ut av

ting. Men det er jo de som gjør sjokkbrekk, som kjører rambukker inn i butikker. Den typen der er ikke jeg. Så jeg har aldri tenkt på responstid.

Denne intervjupersonen nevnte også responstid. For gjengangernes del var det få som begikk sjokkbrekk, slik at responstid ved oppdaget innbrudd fra politi eller vektere, var ikke noe man kalkulerte med.

Oppsummeringen av tilbakemeldinger til virksomheter er at det må gjøres vanskeligere for kriminelle å nå inn. Det var en gjengs oppfatning blant dem vi snakket med at mange virksomheter tar for lett på dette. Kanskje kan det også ha med å gjøre at man ikke skjønner hvilken kunnskap og ferdigheter de kriminelle faktisk har. En med lang erfaring sa til oss at man ikke må tro at kriminelle er dumme. De vet når det lønner seg å forlate åstedet. Unntaket her igjen er MAS-personene som til nå har vært fritatt fra straffeforfølgelse – noe de har visst om. I stedet for å komme seg unna dersom de ser at et overvåkningskamera har fanget dem opp, så vinker de til kamera eller bryr seg ikke om det. Bortsett fra disse så vet de kriminelle fort hvilket sted de bør holde seg unna, og poenget er ikke at tiltakene gjør det umulig for dem å komme seg inn og stjele, men at de velger seg ut andre steder som er lettere. Flere av gjengangerne poengterte nemlig at det er svært vanskelig å beskytte seg, så målet er gjøre seg *minst mulig attraktiv* slik at de kriminelle velger nabobygget i stedet. Andre viktige tips var disse:

Gjør et tiltak som gjør at vi som kriminelle ikke ser på dette som et bytte. Du må jule slik at vi tror at de har det beste systemene, slik som bevegelsessensorer, trykksensorer og så videre. Alle butikkene har det, men de er jo så synlige. Det er jo de som skal se oss, ikke motsatt. Så glem nå det. Dersom et sted IKKE har, så blir du jævlig skeptisk på hvor de er hen. Trykksensorer... ja! Men bevegelsessensorer... du aner ikke hvor mange butikker jeg har gått inn i med bare et laken over hodet. Den ser deg ikke da. Dersom du plasserer alarmsystemer usynlig da blir vi jævlig bekymret, for alle vil jo vite hvor de er. Og så blinker dem jo noen av dem... Med mindre du har et jævlig bra system, så ikke hvis sensorer. Dersom du har et dårlig ett, så skjul det. Dersom du har et bra et, så vis det. Vi blir skeptisk når vi ikke vet. Det er ikke alle som gjør det, men de fleste forventer at politiet står og venter på deg på utsiden. Jeg leter til jeg finner den, dersom jeg ikke finner den så går jeg.

Dette sitatet summerer opp noe av det viktigste som kom ut av dette; er du dårlig sikret, så skjul det, eksempelvis gjennom alarmer som ikke vises. Er du godt sikret, så vis det.

Tilbakemeldingene til det offentlige var færre. For kommunen sin del handlet det for det meste om at man bør gi tett oppfølging til enda flere. Spesielt indignert over dette var en av dem som tilhørte Gjengangerteamet:

Du må sørge for at et er kø på leilighetene her! Hva faen er det for noe? Det er fem beboere her og tre av dem er i fast jobb. Okay? ... så 60 % har fast jobb. Vis meg et annet tiltak der 60 % har fast jobb og har hatt det i over et år. Hva faen er det for noe? Se på Osloveien; her står det tre firmabiler! Vi er på jobb hver dag! Halvparten er i full jobb. Dette er en modell som fungerer, kopier den – NÅ! Hvorfor er det ikke kø? Det er så vanskelig å få folk til å slutte og ruse seg...

Det er ikke nye tanker at tett oppfølging må til. Det er heller ikke så komplisert, men det koster penger og gjengangere har ofte brent mange broer gjennom at de har prøvd flere ganger før uten å lykkes. En felles tilbakemelding til kommune og politi var å gi flere sjanser. Akkurat det å gi sjanser er noe som mange i politi og kommune har prøvd, men det var likevel den mest sentrale tilbakemeldingen de kom til overfor det offentlige hjelpeapparatet. Like viktig mente de det var at tiden ble fylt. Dette gjaldt både arbeid, fritid og nettverk. Det ble også nevnt at tilbudene bør tilpasses litt mer den enkelte. Halvt på spøk ble det for eksempel sagt om Gjengangerteamet at «kriteriene for å bli med der er at du går opp på Galdhøypiggen med tretti kilo på ryggen».

Politiet fikk de færreste tilbakemeldingene fra gjengangerne. En viktig kommentar var likevel denne:

Kanskje være litt kule med dem, fordi jeg har vært arrestert SÅ mange ganger og det hjalp ingenting! Kanskje bli litt mer kompiser med folka og være sosialarbeider. Ja, du skal inn å sone, men jeg skal hjelpe deg med å snakke med noen folk i systemet. Kanskje si at du er den kule karen selv om du ruser deg. Men det får du faen ikke høre. Det er noen få som sier det, og da får man gjensidig respekt. Behandle dem med litt mer respekt...

En av gjengangerne var ærlig på at spaningen fungerte:

Mer spaning. Det kan jeg si. Det kan jeg si at hver gang jeg ble arrestert i mitt eget hjem her i Trondheim, så har jeg ikke vært i nærheten av å tro at jeg ble spanet på. Og da smeller døra inn og jeg er like sjokkert hver gang. Og de gangene jeg tror de kommer så kommer de ikke. Så de gjør en god jobb. Men de er jo på nett. Alt her i Trondheim går på kontakter og uten det hadde de ikke visst noe.

Ingen av tilbakemeldingene var for øvrig av negativ art, verken for politi eller kommune. Det betyr nok ikke at gjengangerne alltid var fornøyde, men det var overraskende lite negative kommentarer.

5 Økt samarbeid om gjengangerkriminalitet

Det andre delmålet i prosjektet var økt samarbeid mellom involverte og berørte aktører. Kapittel fem presenterer noen av de mest sentrale punktene rundt det og hva som kom opp i prosjektperioden.

Utgangspunktet var at enkelte aktører har samarbeidet over flere år om arbeid med gjengangere. Dette gjelder spesielt kommunen, politiet og kriminalomsorgen. Likevel er det utfordrende å nå gjengangerne med de verktøyene som vi har i dag. Utfordringen på sikt er å holde samarbeidet oppe i en hverdag med knappe ressurser og mange oppgaver. Parallelt er det mange aktører som er utsatt for kriminalitet og som har store utgifter på grunn av det. Her er næringslivet spesielt utsatt, men dette rammer også offentlige bygg og virksomheter. De frivillige arbeider hver på sine felt, hvor blant annet *Nettverk etter soning* i Røde Kors for ikke lenge siden startet opp i Trøndelag. Også virksomheter innen næringslivet er opptatt av samfunnsansvar og kan tenke seg å bidra til å løse sosiale utfordringer i samfunnet. Et slikt eksempel er Trønderenergi som opprettet et prosjekt kalt *Hel ved*, hvor de ansatte tidligere gjengangerkriminelle på ordinære arbeidsvilkår for å rydde kraftlinjene for skog. Sammen med Røde Kors har de i løpet av 2016 etablert et selskap som er eid av Trønderenergi og Røde Kors. Selskapet heter i dag *Hogst AS* og drives som et ordinært selskap. Alt dette viser at det er vilje til å samarbeide om komplekse arbeidsoppgaver og problemstillinger.

Utgangspunktet for samarbeid var det faktum at samfunnet ikke lykkes godt nok med å rehabilitere gjengangerne og forhindre kriminalitet. Et fåtall kriminelle står for brorparten av den totale kriminaliteten, hvilket impliserer at det er mye å hente på å få noen av disse personene bort fra kriminalitet. Det vil spare samfunnet for mange penger. Dersom man ønsker å få mest mulig igjen for innsatsen man yter ut fra et kost-nytte-perspektiv, så bør arbeid mot gjengangerkriminalitet stå høyere på prioriteringslisten. Det trenges derfor nye, innovative løsninger. Ikke minst krever det initiativ. Noen må sette samarbeidet i gang og sørge for at trykket på dette arbeidet holdes oppe. Dette initiativet og de nye løsningene oppstår når aktører som vil og kan bidra, kommer sammen og arbeider sammen. Det nye i dette prosjektet har vært å invitere inn næringslivsaktører i en dialog med offentlige og private aktører.

I mai gjennomførte vi en workshop som samlet aktører fra både frivillig, offentlige og privat sektor. Der ble det blant annet stilt spørsmål om hva deres virksomhet anså som den største utfordringen når det gjaldt gjengangere sett fra deres perspektiv. Nedenfor har vi laget en

ordsky hvor størrelsen på ordene indikerer hvor mange som var opptatt av akkurat den utfordringen og hvor ofte det ble gjentatt.

Ordskyen oppsummerer to av de viktigste funnene fra prosjektet. Det er ingen vitenskapelig metode, men visualiserer hvor mange som var opptatt av hva. Det første funnet er at det er visse utfordringer som er felles for mange og som dominerer. Blant annet er økonomi og ressurser nevnt flest ganger. For de offentlige aktørene handlet dette om at budsjettene deres er stramme og i begrenset grad tillater økte arbeidsoppgaver eller tidsbruk innen de rammene de har. Videre betyr det at ressurser til andre typer virkemidler ikke finnes. Man er dermed avhengig av ekstern finansiering, økte budsjetter eller endring i arbeidsoppgaver og prioriteringer. Det ble også nevnt av ansatte fra en av de offentlige etatene at en utfordring med prosjektarbeid er at det tar ansatte bort fra ordinære arbeidsoppgaver uten at vedkommende blir erstattet. Man kan dermed komme i en situasjon at prosjekter og innovative prosesser går ut over daglig drift og ordinære arbeidsoppgaver – som likevel må utføres. De frivillige hadde til en viss grad muligheter til å endre arbeidsoppgaver og tilpasse personalsammensetning til de ulike oppgaver og prosjekter man har, men økonomien setter en begrensning. For de private aktørene handler det om at man ikke kan bruke for mye tid til oppgaver som ikke fører til aktivitet på bunnlinjen. De må derfor eventuelt kjøpes fri fra sine vanlige arbeidsoppgaver.

Videre er samarbeid en utfordring som går igjen, altså at utfordringer i arbeidet med gjengangere mye handler om utfordringer i samarbeid med andre aktører. Man savner mer og bedre samarbeid. Her dreier det seg om to former for samarbeid. Den ene er mellom etater hvor man deler de samme målene. Dette er for eksempel kriminalomsorg og kommunens oppfølgingstjeneste eller politiet og Securitas som begge arbeider for å trygge verdiene i samfunnet. Likevel er det utfordringer i samarbeidet. Mye av årsaken skyldes taushetsplikt. En kommuneansatt sa det slik:

Taushetsplikten virker mot sin hensikt fordi de [gjengangerne] da får muligheter til å manipulere, og sette folk rundt dem opp mot hverandre. Og eneste gangen vi kan ta dem er når de glemmer seg og forteller ulike historier til samme person.

En fra næringslivet var også opptatt av taushetsplikten som hinder for samarbeid:

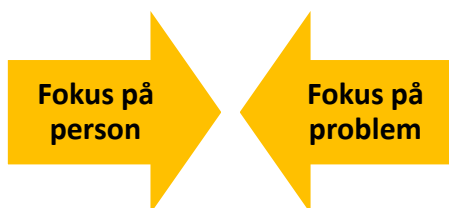
Vi får for eksempel ikke gi bilder av de mest aktive kriminelle til våre kunder i næringslivet enda vi vet hvem de er og kjenner miljøet.

Den andre formen for samarbeid er mellom etater som tradisjonelt ikke har samarbeidet, slik som næringslivsaktører og offentlige etater. Her er det formelle hindre som blant annet at offentlige virksomheter ikke uten videre kan finansieres av private. Av mer uformelle hindre har vi det faktum at næringslivsaktører og offentlige aktører ikke har hatt mye med hverandre å gjøre og ikke er vant til å samarbeide, Mens man i andre land har man kommet lenger på dette området (Dear m.fl. 2016; Gustafsson-Wright, Gardiner og Putch 2015). En fra politiet uttalte eksempelvis ønsket om mer kontakt med næringslivet for å kunne tilby flere arbeid:

Enda mer behov for arbeid. Sånn som Stormberg har drevet med. Mye av begrensningene ligger jo i at det ikke er så mange som vil ha inn sånne folk. Og så er det vanskelig ressursmessig, få styrt pengene riktig. Det kan jo være skole, og etterutdanning. Vi vet at det er suksessfaktorene å få dem inn på et nytt spor.

Fra kommunen ble det ønsket seg bedrifter som var villige til å ta sjansen. En næringslivsaktør repliserte da med at man vanskelig kan gi en gjenganger nøkkelen til et helt bygg uten at man er sikker på vedkommende.

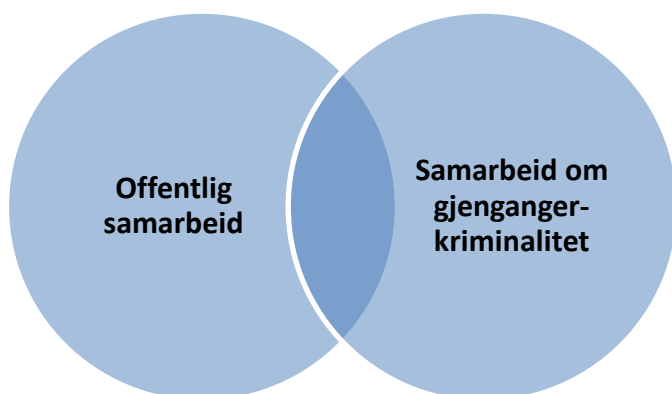
Det andre funnet fra prosjektet som ordskyen viser, er at hva man anser som utfordringer er svært forskjellige. Vi ser at trygghet og sikring av bedriften er nevnt av flere, primært næringslivsaktører. Dette gir på den ene siden mange innfallsvinkler og mulige løsninger for å gjøre noe med gjengangerkriminalitet som samfunnsproblem. På den andre siden er behovene og målene til aktørene så forskjellige at det gjør det vanskelig å samarbeide. Noen av aktørene tar for eksempel utgangspunkt i *personen* og jobber med vedkommende, enten det er i oppfølgingsøyemed eller kontrolløyemed. Andre er opptatt av *problemet*, slik som en bedrift som opplever gjentatte tyverier mot som virksomhet.

Figur 7: Person vs. problem

Imidlertid var det vilje og ønske om å få til samarbeid rundt gjengangere. Forutsetningen ser ut til å være at man anerkjenner forskjellene mellom aktørene. De to største forutsetningene for å få til samarbeid er likevel at man har noe konkret å samarbeide om og at noen driver dette. Erfaringen fra prosjektet er at selv om det er et anerkjent behov for å gjøre noe med gjengangerkriminalitet og viljen til å samarbeide om det er tilstede, så skjer dette samarbeidet vanskelig av seg selv. Det viktigste vi har oppnådd når det gjelder samarbeid, er at aktører som ikke har snakket sammen før, møttes og diskuterte løsninger. At ulike aktører kom sammen har også bragt opp andre, beslektede problemstillinger og tema knyttet til samarbeid og rolleavklaring. For eksempel har Securitas en sentral rolle i deler av rusmiljøet ved at sikkerhetspersonell erstattet sosialfaglig ansatte på Valøya hybelhus. Valøya er et botiltak for rusavhengige. Securitas er også tenkt samme rolle i et nytt hybelhus som er under innflytting i Trondheim. En problemstilling som er relevant både i forbindelse med økt samarbeid mellom private og offentlige aktører – og som et tema i seg selv, er hvilken rolle sikkerhetspersonell har i arbeid med rusavhengige og det boligsosiale arbeidet i sin helhet.

Et annet tema som kom opp gjentatte ganger, var forholdet mellom generelt samarbeid i det offentlige og samarbeid om gjengangerkriminalitet, som dette prosjektet handlet om:

Figur 8: Offentlig samarbeid og samarbeid om gjengangerkriminalitet

Diskusjonen om offentlig samarbeid er stor i seg selv og overlapper samarbeid om gjengangerkriminalitet mellom privat, offentlig og frivillig sektor. På workshopen i mai kretset store deler av plenumsdebatten om viktigheten av helhetlige oppfølgingstilbud og hvem som har ansvar for koordinering av tiltak. Utfordringen er å holde på relevansen av den uten at den tar over hele dialogen rundt nye løsninger vedrørende gjengangerkriminalitet. Utvilsomt har det offentlige fortsatt en jobb å gjøre hva gjelder rolle- og ansvarsavklaring, samarbeidsformer og så videre. Dette har vært tema i mange år og vil enda være det fremover. Dette er det behov for å forske mer på. Disse to samarbeidstemaene må ses i sammenheng og fortsatt holdes noe adskilt, slik at det ene ikke spiser opp de andre. Tross alt var dette

prosjektet mest ute etter å se på nye løsninger og involvere næringslivet i et samarbeid med det offentlige.

Andre tema var motivasjon, hvem man skal satse på og tillit. Flere mente at man burde satse på dem som var motivert for endring og prioritere å utvikle et tillitsforhold til dem. Argumentene for dette er at det er ressurskrevende å skulle arbeide med noen som ikke vil og at de som ønsker rehabilitering ikke skal hindres fordi ressurser går til å følge opp personer som ikke vil. Argumentet mot er at en økt satsing og arbeid mot dem som ikke er motivert, er viktigere fordi dette mest sannsynlig er dem som koster samfunnet mest. Imidlertid vet vi at flere av de mest aktive gjengangerne ikke har kontakt med det offentlige. Hvem som koster mest totalt sett kan være vanskelig å beregne.

I løpet av prosjektperioden ble det avveid hvor mange personer og aktører vi skulle ha med fra det offentlig versus privat sektor. Gitt hensikten med prosjektet landet vi på at det var bedre med færre involverte og at blandingen av offentlige og private var noenlunde lik. Det var ikke vanskelig å finne begrunnelser for at også andre offentlige instanser og personer burde vært med, men vi valgte å begrense dette for at de private skulle være mer synlig. Som vi antok viste det seg å være mer arbeidskrevende å få med næringslivsaktører. Vi kunne kanskje ha gjort en enda bedre innsats her da de som faktisk var med, var svært engasjerte. Imidlertid ønsket vi etter hvert heller å ha dialog i et forum med færre deltakere enn å samle mange som ikke fikk komme til orde og som ikke ble kjent med hverandre.

Når det kommer til videreføring av en arena for samarbeid, skjønte vi nokså tidlig i prosessen at en slik arena er avhengig av minst to faktorer. Én slik faktor er et mer konkret mål og innhold ut over hva dette forprosjektet har hatt. Selv om de fleste ser behovet for samarbeid og gevinstene er til stede, vil ikke dette skje av seg selv. Et slikt mål eller innhold kan være knyttet til *Velferdsobligasjoner* som er en modell for involvering av næringslivsaktører i et samarbeid med det offentlige. Dette presenteres i avslutningskapitlet. Det viktigste vi oppnådde var å starte en prosess og etablere nye kontakter og tenkemåter.

En annen kritisk faktor for videreføring av en arena, samarbeidsforum eller lignende, er at noen har et spesielt ansvar for å drive den videre og tar opp spesifikke, dagsaktuelle tema. Ansatte fra det offentlige refererte til et samarbeids- eller læringsnettverk man hadde tidligere, men som har vært mindre aktiv siste årene. En av dem mente dette skyldtes at vedkommende som hadde vært mest aktiv med koordinering, sluttet. Så langt er det ingen som har tatt på seg noe koordineringsansvar for en samarbeidsarena. Ønsket om samarbeid er som tidligere påpekt til stede. På et av frokostmøtene vi hadde kom det fram at ønske om å få på plass en dedikert gruppe bestående av politi, Securitas, helsepersonell, folk med juridisk kompetanse og beslutningstakere i kommunen. En viktig oppgave vil være å få klarhet i det juridiske rundt

taushetsplikt og utarbeide en forståelig veileder. Det ble også vist til at man i Oslo har fått til et lignende samarbeid.

6 Oppsummering og veien videre

Dette avslutningskapitlet oppsummerer først funn og resultater. Deretter kommer en vurdering av måloppnåelse i prosjektet. Til slutt presenteres en mulig organisering av fremtidig prosjekt.

6.1 Oppsummering av funn og resultater

- Type kriminalitet gjengangere begår er for det meste vinning, narkotika og skadeverk.
- Få gjengangere holder på med mer avanserte former for svindel, id-tyveri og lignende
- Private hjem anses for hellig i miljøet og gjøres sjelden innbrudd i. Dette gjelder ikke hytter, postkasser, boder og lignende selv om dette er privat eiendom
- Kriminalitet og rus dominerer bokstavelig talt hele døgnet og livet til en gjenganger, og i stedet for døgn og måned snakker man heller om en *rusperiode*.
- Rusperiodene går i sykluser med 7-30 dager i aktivt rus og 2-7 dager uten rus.
- Rusperiodene kan deles inn i faser og nivåer. Fasene og nivåene handler om aktivitetsnivå, funksjonsnivå og type kriminalitet. Til å begynne er gjengangeren forholdsvis *lite aktiv kriminell*. Etter hvert blir man en *høytfungerende hyperkriminell* som følge av svært høyt aktivitetsnivå og rusmidlets oppkvikkende effekt. Senere følger en fase som *lavtfungerende hyperkriminell* på grunn av lang tids narkotikamisbruk og mangel på søvn og næring.
- Forholdet mellom rus og kriminalitet er vanskelig å beskrive som en årsak-virkning-forhold. De fleste ble kriminell før de begynte med rusmidler, men få av dem begår kriminalitet i dag uten at de er ruset.
- Gjengangerne anslår at de er tatt for maksimalt 20 % av de kriminelle handlingene, og de fleste mente mellom 5-10 % var mer riktig.
- Rusmiljøet i Trondheim beskrives av gjengangerne som *spesielt råttent*.
- Rusmiljøet kan beskrives som et uorganisert, primitivt hierarki.
- Pluss-brukere/amfetaminbrukere er høyere opp i dette hierarkiet og begår forholdsvis færre, men mer alvorlige kriminelle handlinger sammenliknet med minusbrukere/heroinister
- De såkalte MAS-personene skiller seg ut fra dette bildet.
- Perspektivene aktørene mellom er sprikende og en del utfordringer slik som taushetsplikt, må løses for å få til et enda bedre samarbeid
- Det er like fullt vilje og ønske om å få til samarbeid rundt gjengangerkriminalitet.
- Samarbeidet i prosjektet mellom aktørene vurderes som bra

- Forutsetningen for samarbeid er at man har noe konkret å samarbeide om og at noen har ansvar for å drive prosessen videre.

6.2 Vurdering av måloppnåelse

Økt kunnskap om gjengangeres liv og virke

Prosjektet brakte opp ny kunnskap om gjengangerne. I et prosjekt som samler så mange ulike aktører vil alltid en del av det som kommer frem være kjent av noen. Det er også dette som gjør at man kan lære av hverandre. Verdien av å arbeide videre med beskrivelse av gjengangere og miljøet gjelder for flere av aktørene. Kunnskapen om felles kjennetegn ved gjengangerne og miljøet som vi har generert i prosjektet, er anvendelig og viktig. Enda mer anvendelig vil den bli om vi fortsetter intervjuene av enkeltpersoner og retter fokus mot individene. Personene vi snakker om her er et fåtall personer som utfører en stor del av kriminaliteten totalt. Om vi i samarbeid med den enkelte, samler inn kunnskap om deres liv og virke, vil vi ikke bare kunne få mer forståelse for hva hjelper den enkelte, men også hvordan nærsamfunnet skal beskytte seg mot dem.

For å få enda mer pålitelige data, kan vi fortsette med dybdeintervju av disse. Spørsmål som er aktuelle videre er blant annet disse: Hvilke essensielle faktorer var til stede på det tidspunktet tidligere gjengangere sluttet med rus? Hvordan skal vi unngå nyrekruttering? Er gjengangere involvert i kriminalitet som grenser opp mot organisert kriminalitet?

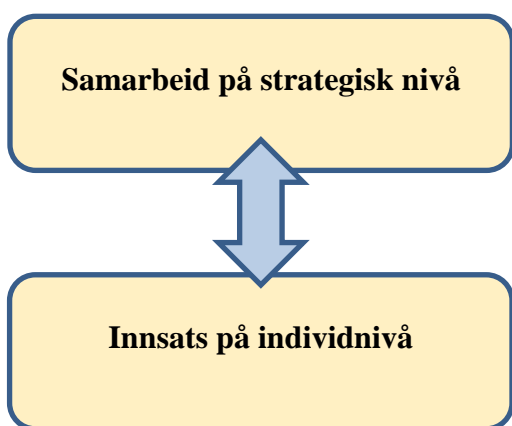
Økt samarbeid om gjengangerkriminalitet

Det viktigste prosjektet har oppnådd er at offentlige, frivillig og private aktører har møttes, blitt kjent og diskutert samme problemstillinger. Alle er i befatning med gjengangerkriminalitet på en eller annen måte. Prosjektet startet med en ambisjon om en selvstående arena. Dette viste seg å være i overkant ambisiøst, spesielt fordi de tidligere nettverkene i det offentlige også har vært mindre aktiv enn tidligere. Hvorvidt vi lyktes med å øke samarbeidet er vanskelig å måle. Resultatene viser seg kanskje mer på sikt. Vi har lyktes med å etablere et *klima* og et *potensial* for samarbeid som ikke har vært der tidligere. *Sist, men ikke minst har alle aktører har sagt seg villig til å bli med videre.* Dette er et bra utgangspunkt for videre arbeid, og er langt fra en selvfølge på et så komplekst samarbeidsområde som dette kan være.

Et videre arbeid rundt dette vil kreve at alle partnerne i et samarbeid er proaktive. For å få til et samarbeid, arena eller en «børs bestående av aktører fra ulike hold som man kan samarbeide med etter behov» som en av lederne uttrykte det, må man ta initiativ til å møtes, sette agenda selv og eventuelt bistå i å søke etter midler om dette trengs. Økonomiske midler kan bety alt fra å kjøre et fullskala pilotprosjekt på samarbeid, til å ha midler nok til et visst antall frokostmøter i året som samler aktørene. Et større prosjekt avhenger imidlertid av bidragsytere på en annen skala. Dette arbeides det med å få til. Frokostmøter eller lignende er naturligvis lettere å oppnå. Man kan da si at nettverksmøter og dialogarena er et første steg i et ytterligere samarbeid. Ut fra tilbakemeldingene fra aktørene som har vært med, bør et samarbeid likevel dreie seg om spesifikke tema og/eller at man løser dagsaktuelle utfordringer.

6.3 Mulig organisering av fremtidig prosjekt

Som sagt krever et prosjekt i fortsettingen at man har noe konkret å samarbeide om. En fordel er om et slikt prosjekt har hva vi kan kalle en infrastruktur eller ramme. Hvis ikke, vil det kreve ytterligere arbeid med forberedelser, sagt med andre ord at forprosjektet fortsetter med utredning av hindringer og muligheter for samarbeid. Uavhengig av hvordan man organiserer det ser vi for oss at forpliktende samarbeid må etableres på strategisk nivå og innsatsen rettes inn på individnivå.

Figur 9: Forhold mellom samarbeid og innsats

Ved å rette fokus på enkeltpersoner, bidrar man til en målrettet innsats på individnivå. Det er begrenset antall personer som er mest aktive. Ved å rette innsatsen mot disse oppnår man mye. Det vil si at dersom man ser for seg kriminalitetsforebyggende tiltak i en bedrift eller man leter etter praksisplass og arbeid til en gjenganger/tidligere gjenganger, så handler det om

navngitte personer. Hvordan beskytter vi oss mot NN? Hvilke arbeidssted og arbeidsoppgaver kan passe for NN? Kan NN dekke vårt behov for arbeidskraft? Her er det også initiativ å bygge videre på eller bruke, slik som NHO sin innsats for inkludering i arbeidslivet *Ringer i Vannet* (Bråthen og Lien 2015). Om vi ønsker å få til dette i større grad enn før, må det gjøres et stykke arbeid på strategisk nivå. Spesielt i næringslivet må dette forankres høyt opp. Samarbeid slik vi har sett i dette prosjektet, er lite utprøvd og har et spesielt behov for aksept for i virksomhetenes ledelse. Uten en slik forankring er det en risiko for at arbeidet ikke prioriteres.

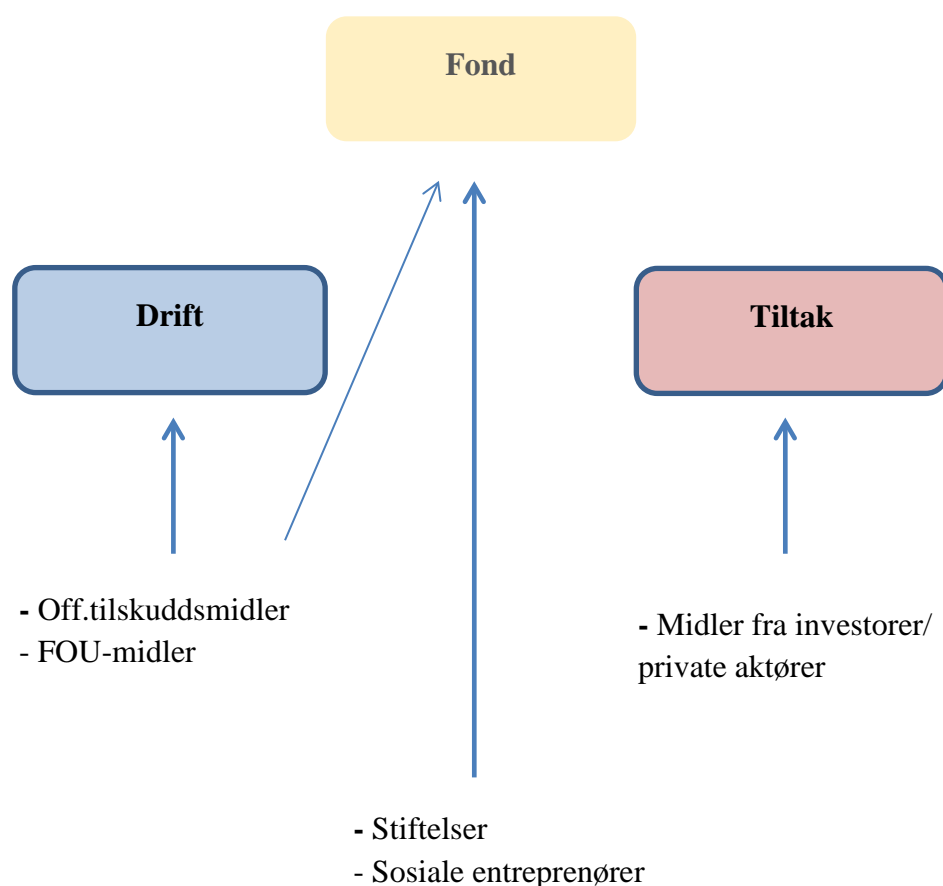
Samarbeid mellom aktørene kan ha ulik form. Vi ser behov for både én-til-én-samarbeid og en mer kollektiv innsats der alle deltar. Når det gjelder kommunen var det fra starten et ønske fra om å få beskrevet metoden som de brukes i arbeidet med gjengangere. Vi kunne videre samarbeidet med politiet om intervju av gjengangere, da intervjupersonen var svært villig til å fortelle om deres liv og virke. Som vi har redegjort for tidligere, er det likevel noen begrensninger på hva vi kan fortelle videre av det intervjupersonene formidler til oss, men et samarbeid ville likevel utvide kunnskapen om gjengangerne som gruppe og hva som kjennetegner hver enkelt av dem. Vi fikk innvilget innsyn i straffesaken hos politiet fra Riksadvokaten og denne kan henvises til om vi ønsker å fortsette samarbeid. Kunnskap om gruppen vil være noe kommunen kan dra nytte av. Mas-personene er også en gruppe som flere av aktørene har vært i befatning med og som kunne vært aktuelt å gå videre på. En utfordring ved videre samarbeid om gjengangere og mot gjengangerkriminalitet er å få med flere aktører fra næringslivet, samt å tilpasse et samarbeid slik at det passer for alle de ulike aktørene. Det handler blant annet å finne en form som er tiltalende og et innhold som gir utbytte for aktørene. I prosjektet prøvde vi ut frokostmøter med spesifikke problemstillinger og det så ut til å fungere bra. Kanskje kan en slik form fungere som en inngang til forpliktende samarbeid på et senere tidspunkt. Årsaken til at vi ser slike møter som fruktbare, er at det er flere overordnede spørsmål som bør tas opp, hvor vi har nevnt taushetsplikt som et av dem. Et annet er hvilke type utfordringer man faktisk kan løse i et samarbeid.

Et annet konkret spor som kan danne rammen i et videreføringsprosjekt, dreier seg om et konkret prosjekt knyttet til det som kalles *velferdsobligasjoner*. Velferdsfinans definerer Velferdsobligasjon slik:

En velferdsobligasjon (Social Impact Bond) er en flerårig resultatbasert kontrakt mellom det offentlig, leverandører av sosiale programmer og private investorer. I en velferdsobligasjon finansierer de private investorene et lovende sosialt program med målbare og forhåndsdefinerte resultatmål og blir tilbakebetalt av det offentlige om disse målene oppnås. Myndighetene betaler kun dersom resultatene oppnås, og investorene tjener kun dersom samfunnet også gjør det.

(Velferdsfinans 2016)

I utlandet har man prøvd ut metoden på en rekke områder (Dear m.fl.2016; Gustafsson-Wright, Gardiner og Putcha 2015). Det er blitt konkludert med at modellen med visse tilpasninger kan være et nyttig tilskudd for å løse samfunnsutfordringer også i Norge (Garmann-Johnsen og Stalsberg Mydland 2016). Modellen er ikke prøvd ut i Norge, men har likevel fått en del oppmerksomhet den siste tiden. Blant annet ble det i begynnelsen av februar 2017 arrangert et frokostseminar hos Virke som samlet en rekke aktører både fra privat, offentlig og frivillig sektor. Temaet var hvordan man kan bruke modellen i Norge. I tillegg er det satt i gang et initiativ gjennom Velferdsfinans som arbeider for å fremme modellen i Norge (se velferdsfinans.no). Det er dessuten i dag tverrpolitisk enighet om at modellen skal prøves ut i Norge. (Meld. St 12 (2014-2015). Her kommenteres det blant annet at ”komiteen viser til at Stortinget enstemmig har bedt regjeringen om å sørge for at det etableres et pilotprosjekt med bruk av velferdsobligasjoner (SIB) som modell...”. Det gjenstår å se hvordan man kan organisere et prosjekt rundt bruk av velferdsobligasjoner. En måte å se for seg dette er slik:

Figur 10: En modell for prosjekt om bruk av velferdsobligasjoner

Et hovedelement ved velferdsobligasjoner er at noen garanterer for tilbakebetaling av innsatsen dersom det sosiale målet nås, i dette tilfellet for eksempel om man klarer å holde en gjenganger unna kriminalitet og/eller man skjerner samfunnet fra vedkommende sine kriminelle handlinger. I den opprinnelige modellen betaler det offentlige tilbake den summen eller investeringen som privat aktør eller investor stiller med ved suksess. Vi ser for oss at den beste løsningen for å komme i gang med forsøksprosjekt, er å unngå at det offentlige tidlig i prosessen må stille med garantier for noe de ikke kjenner til og som ikke er utprøvd enda. Unntaket er om for eksempel Trondheim kommune søker sentrale myndigheter om offentlig tilskudd som så kan settes på et garantifond. Det beste ville være om midlene kunne komme fra stiftelser eller sosiale entreprenører, men vi har for lite kunnskap om konseptet til å uttale oss for sikkert om hvordan dette kan gjøres i praksis. Slik vi ser det, vil det være en fordel om prosjektet klarte seg uten et fond. Utelatelse av et fond ville innebære at man ikke følger modellen om velferdsobligasjoner fullt ut, men bruker elementene av den for å strukturere et prosjekt for involvering av private aktører i arbeid med gjengangerkriminalitet. Mulighetene innenfor denne modellen diskuteres og utredes sammen med Velferdsfinans. Når det gjelder selve driften av prosjektet, tenker vi at offentlige tilskudd og/eller FOU-midler kan brukes til dette. Det vil si at dersom investorer eller private aktører bidrar med midler, så skal dette gå direkte til tiltak og ikke til drift av prosjektet. Som sagt mener vi at en slik modell vil kunne fungere, men at vi ikke bør låse oss til modellens prinsipper i en utprøvningsfase. Spesielt gjelder dette tilbakebetaling av investeringer. Det burde være opp til hver enkelt bidragsyter om dem ønsker ordningen med tilbakebetaling eller ikke.

De kritiske punktene som vi ser, er midler til drift og noen som går sammen om å drifte et slikt prosjekt. Dette vil vi fortsette å utrede. Vi mener at så lenge prosjektet kommer i gang og inneholder en første fase hvor kontakter til investorer eller private aktører etableres, så vil finansieringen komme i neste omgang. Forutsetningen for å starte bør ikke være at finansieringen ligger der, men at man har en samling av aktører med intensjonsavtaler om å bidra på ulike måter.

I en videreføring vil det være visse aktører som bør, kan og må delta. Rollefordelingen kan eksempelvis være følgende:

- **NTNU Samfunnsforskning:**
  - o Initiere oppstart
  - o Følgeforske på prosjektet og sluttevaluere resultatet
- **Velferdsfinans:**
  - o Ansvarlig for organisering av prosjektet og knytter aktører sammen
- **Kommune eller annen offentlig instans:**
  - o Ansvarlig for organisering av prosjektet og velger ut gjengangere som skal følges opp – i samråd med dem det gjelder.

- Innehar tiltakene som følger opp gjengangerne eller har avtaler med tiltaksarrangører som utfører dette.
- **Private/næringslivsaktører:**
  - Finansierer tiltak
  - Er bindeledd mellom finansierende virksomheter og prosjektet

Avslutningsvis nevner vi at prosjektet har samlet aktører som fokuser på elementer som rehabilitering og oppfølging og aktører som fokuserer på kontroll og sikkerhet. Ambisjonen i et videreføringsprosjekt vil være at det skal være plass til ulike perspektiver, så lenge man bidrar inn i prosjektet med gode intensjoner.

7 Referanser

- Amundsen, M.L. (2007). Gjengangere i norske fengsler. En studie av tilpasset opplæring innenfor gruppefellesskapet. *Spesialpedagogikk* 01/07
- Andersen, S.N. og T. Skardhamar (2013). *Å måle gjentatt kriminalitet – hvem, hva og når?* Samfunnsspeilet 3/2013.
- Arnesen, B. (2010). *Et verdig liv - Kartleggingsrapport om gjengangerkriminelle bosatt i Trondheim i perioden 2009 -2010*. Midt-Norsk kompetansesenter for atferd
- Bakke, J.(2011). *Kriminalitetens kostnader. En undersøkelse om tyverikriminalitetens kostnader og et anslag over kriminalitetens kostnader*. Politihøgskolen
- Balvig, F. (2006). *Den ungdom! Om den stadig mer omsiggribende lovlydighet blandt unge i Danmark*. Glostrup: Det Kriminalpræventive Råd.
- Bråthen, M. og Lise Lien (2015). *Ringer i vannet. NHO-bedriftenes bidrag til økt arbeidsinkludering*. FAFO-rapport 2015:23
- Dear, A., A. Helbitz, R. Khare, R. Lotan, J. Newman, G. Crosby Sims og A. Zaroulis (2016). Social impact bonds. The early years. Social Finance
- Ellingsen, D. (2010). Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet – 2008-undersøkelsen. Statistisk sentralbyrå.
- Elvegård, K. (2010). *"Det er ikke korgutter!"*. Evaluering av gjengangerprosjektet – et samarbeid mellom Stavne Gård, Trondheim kommune og Sør-Trøndelag Politidistrikt. NTNU Samfunnsforskning AS.
- Fekjær, H.O. (2009). *Rus. Bruk, motiver, skader, behandling, forebygging, historikk*. Gyldendal Akademisk, Oslo
- Finans Norge (2015): Statistikk over innbrudd, ran og tyveri 1992-2015. <https://www.fno.no/statistikk/skadeforsikring/Kvartalsvis-statistikk-publikasjoner/skadestatistikk-for-landbasert-forsikring/>. Lastet ned 09.10.2015
- Forprosjekt til gjengangerprosjektet (2006). Sentrum politistasjon og Trondheim kommune
- Friestad, Chr. og Skog Hansen, I.L. (2004). *Levekår blant innsatte*. Fafo-rapport 429

- Frøyland, L. R. og M. Aaboen Sletten (2012): Mindre problematferd for de fleste, større problemer for de få? En studie av tidstrender i problematferd: 1992, 2002 og 2010. I: Tidsskrift for ungdomsforskning 2012, 128"):43-66.
- Garmann-Johnsen, N.-F. og T. Stalsberg Mydland (2016). *Velferdsobligasjon som finansieringsmodell for sosialt arbeid. Rapport fra forprosjekt*. Agderforskning
- Gustafsson-Wright, E., S. Gardiner og V. Pucha (2015). The Potential and Limitations of impact Bonds. Lessons from the first five years of experience worldwide. Global Economy and Development Program – Brookings
- Helsedirektoratet (2016). *Mellom Alle Stoler. Et pilotprosjekt for utilregnelige lovbytere som begår vedvarende og særlig samfunnsskadelig eller plagsom kriminalitet*. Samlet rapport for Oslo, Trondheim og Bergen.
- Meld. St. 12 (2014-2015), vedtak 606.
- Molden, Th. H. og K. Elvegård (2010). *Endelig rusfri? Evaluering av langtidseffekter for deltakere i rusrehabiliteringstiltaket ved Modulen i Trondheim fengsel*. NTNU Samfunnsforskning AS.
- Ny Analyse (2015). *Velferdsobligasjoner. Samfunnsøkonomiske gevinster av lavere tilbakefallsrate i norske fengsel*.
- Pedersen, W. (2015). *Bittersøtt. Nye perspektiver på rus og rusmidler*. Oslo, Universitetsforlaget
- Politiet (2016): Organisert kriminalitet. https://www.politi.no/kripos/organisert_kriminalitet/
- Politiet (2016b). *Trendrapport 2016. Organisert og annen alvorlig kriminalitet I Norge*.
- Skardhamar, Torbjørn & Savolainen, Jukka (2014). Changes in Criminal Offending around the Time of Job Entry: A Study of Employment and Desistance. *Criminology (Beverly Hills)*. ISSN 0011-1384. 52(2), s 263- 291 . doi: 10.1111/1745-9125.12037
- Skardhamar, Torbjørn & Telle, Kjetil (2012). Post-release employment and recidivism in Norway. *Journal of quantitative criminology*. ISSN 0748-4518. 28(4), s 629- 649 . doi: 10.1007/s10940-012-9166-x
- Straffeloven. Lov om straff § 60.
- Vista Analyse (2014). *Nettverk etter soning. Hva kan samfunnet tjene på bedre ettervern?* Vista-rapport 2014/38

Gratisk utforming og produksjon: NTNU Grafisk senter

ISBN: 978-82-7570-286-7 (trykk)

ISBN: 978-82-7570-287-4 (web)

NTNU Samfunnsforskning
Dragvoll Allé 38 B
7491 Trondheim, Norway
Tel: 73 59 63 00

E-post: kontakt@samfunn.ntnu.no
Web: www.samforsk.no

TRONDHEIM
KOMMUNE